

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ สำหรับสถานศึกษาขนาดเล็กในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาพระนครศรีอยุธยา เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) มีเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

1. แนวการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545
2. แหล่งเรียนรู้กับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544
3. หลักการ แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับแหล่งเรียนรู้
 - 3.1 ความหมายของแหล่งเรียนรู้
 - 3.2 วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้
 - 3.3 ความสำคัญของแหล่งเรียนรู้
 - 3.4 ประเภทของแหล่งเรียนรู้
 - 3.5 รูปแบบการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้
 - 3.6 แนวคิดการจัดการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับแหล่งเรียนรู้
4. แนวทางการดำเนินงานการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้
 - 4.1 แนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษา
 - 4.2 แนวทางการดำเนินงานการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้
5. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - 5.1 ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - 5.2 หลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - 5.3 ขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - 5.4 เทคนิคที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 6.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 6.2 งานวิจัยต่างประเทศ
7. สรุปแนวคิดแนวทางการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ ในสถานศึกษาขนาดเล็ก

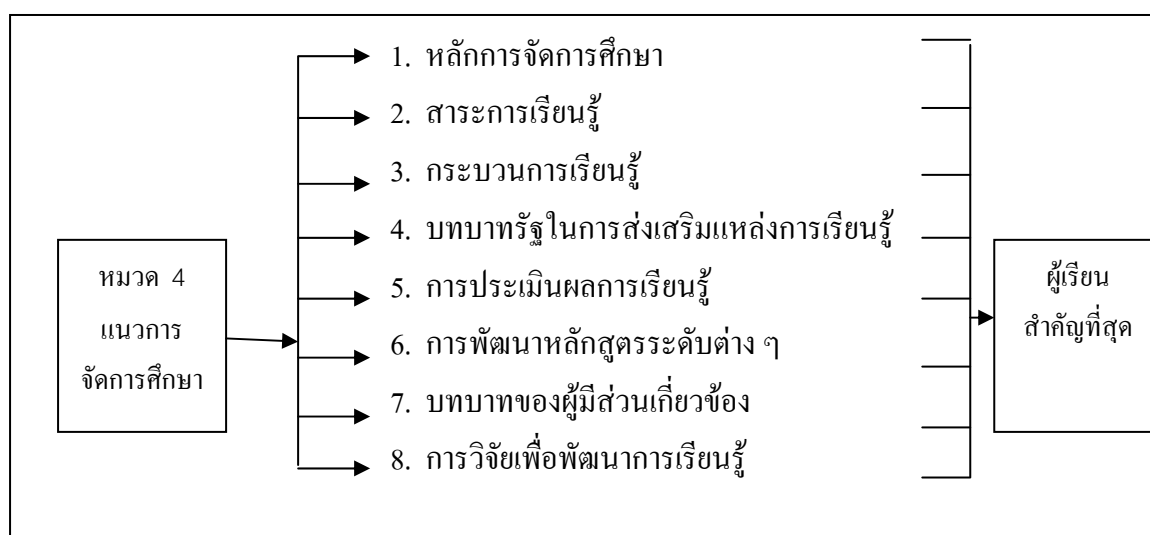
1. แนวการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 25545

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 บังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2542 ปรับปรุง 2545 มีผลให้เกิดการปฏิรูปการศึกษา อันเป็นภาระสำคัญของชาติ มีสาระสำคัญทั้งสิ้น 9 หมวด โดยเฉพาะหมวด 4 แนวการจัดการศึกษา พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (2542 : 16-21) เป็นการปฏิรูปการเรียนรู้ที่ถือเป็นหัวใจของการปฏิรูปการศึกษา ซึ่งทุกหมวดจะมุ่งประโยชน์สูงสุดแก่ผู้เรียน

สาระสำคัญเกี่ยวกับการเรียนรู้จะอยู่ในหมวด 4 ซึ่งถือได้ว่าเป็นหัวใจของการปฏิรูปการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุด และเป็นจุดปรับเปลี่ยนที่สำคัญในการปฏิรูปการเรียนรู้ มีสาระสำคัญดังนี้

หมวด 4 แนวการจัดการศึกษา

สาระของหมวดนี้ครอบคลุมหลักสาระและกระบวนการจัดการศึกษาที่เปิดกว้างให้แนวทางการมีส่วนร่วมสร้างสรรค์สร้างวิสัยทัศน์ใหม่ทางการเรียนการสอนทั้งในและนอกระบบโรงเรียน สาระเกี่ยวกับการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุดตามหมวดนี้เริ่มตั้งแต่มาตรา 22 ถึงมาตรา 30 สาระสำคัญ 8 เรื่องใหญ่ ๆ คือ

ภาพประกอบ 2 แนวการจัดการศึกษา

มาตรา 22 การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถรู้และพัฒนาตนเองได้และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญมากที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ

มาตรา 23 การจัดการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบการศึกษา นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในเรื่องต่อไปนี้

1. ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติและสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของสังคมไทยและระบบการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
2. ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีรวมทั้งความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องการจัดการการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน
3. ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปวัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทยและการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา
4. ความรู้และทักษะด้านคณิตศาสตร์และด้านภาษา เน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง
5. ความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

มาตรา 24 การจัดกระบวนการเรียนรู้ในสถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องของดำเนินการต่อไปนี้

1. จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจ และความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล
2. ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา
3. จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง
4. จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกันรวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา
5. ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียนและอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัย

เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียน การสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ

6. จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดา มารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

มาตรา 25 รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยาน วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์การกีฬาและนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้อื่นอย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ

มาตรา 26 ให้สถานศึกษาจัดการประเมินผู้เรียนโดยพิจารณาจากพัฒนาของผู้เรียนความ ประพฤติ การสังเกตพฤติกรรมการเรียน การร่วมกิจกรรมและการทดสอบควบคู่ไปในกระบวนการ เรียนการสอนตามความเหมาะสมของแต่ละระดับและรูปแบบการศึกษา

ให้สถานศึกษาใช้วิธีการที่หลากหลายในการจัดสรร โอกาสเข้าการศึกษาต่อ และให้ นำผลการประเมินผู้เรียนตามวรรคหนึ่งมาใช้ประกอบการพิจารณาด้วย

มาตรา 27 ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดหลักสูตรแกนกลางการศึกษา ขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษา

ให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ในวรรคหนึ่ง ในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ

มาตรา 28 หลักสูตรการศึกษาระดับต่าง ๆ รวมทั้งหลักสูตรการศึกษาสำหรับบุคคล ตามมาตรา 10 วรรคสอง วรรคสาม และวรรคสี่ ต้องมีลักษณะหลากหลายทั้งนี้ให้จัดตาม ความเหมาะสมของแต่ละระดับ โดยมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลให้เหมาะสมแก่วัยและ ศักยภาพ

สาระของหลักสูตรทั้งที่เป็นวิชาการและวิชาชีพต้องมุ่งพัฒนาคนให้มีความสมดุลทั้งด้าน ความรู้ ความคิด ความสามารถ ความดีงามและความรับผิดชอบต่อสังคม

สำหรับหลักสูตรการศึกษาระดับอุดมศึกษา นอกจากคุณลักษณะในวรรคหนึ่ง และ วรรคสองแล้ว ยังมีความมุ่งหมายเฉพาะที่จะพัฒนาวิชาการ วิชาชีพขั้นสูงและการค้นคว้า วิจัย เพื่อพัฒนาองค์ความรู้และพัฒนาสังคม

มาตรา 29 ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัวยุ ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชน มีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสารและรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุน ให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนา ระหว่างชุมชน

มาตรา 30 ให้สถานศึกษาพัฒนากระบวนการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพรวมทั้ง การส่งเสริมให้ผู้สอนสามารถวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียนในแต่ละระดับ การศึกษา

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เป็นบทบัญญัติที่ให้ทิศทางในการปฏิรูป การเรียนรู้ที่ชัดเจน แม้ว่าการปฏิรูปการเรียนรู้ของชาติเป็นงานที่ยากแต่เป็นภารกิจที่ยิ่งใหญ่ที่มุ่ง สัมฤทธิ์ผล ทั้งนี้ ทุกส่วนของสังคมไม่ว่า ฝ่ายนโยบาย พ่อแม่ ผู้ปกครอง ครู ผู้เรียน ผู้บริหาร ชุมชน ต้องมีความเข้าใจตรงกันและเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิรูปครั้งนี้ โดยมุ่งหวังที่จะได้เห็นคน ไทยที่พึงประสงค์ เป็นทั้งคนดี คนเก่งและมีความสุข

2. แหล่งเรียนรู้กับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 กล่าวถึง แหล่งการเรียนรู้ว่า (กรมวิชาการ. 2544 : 23) กระทรวงศึกษาธิการจำเป็นต้องสนับสนุนส่งเสริมด้านการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ทั้งใน สถานศึกษาและนอกสถานศึกษาให้ครอบคลุมหลักสูตรและกว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อการพัฒนาไปสู่ ความเป็นสากลและได้กล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับสื่อการสอนไว้ว่า การจัดการศึกษาตามหลักสูตร การศึกษาขั้นพื้นฐานและหลักสูตรสถานศึกษา มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง ตลอดชีวิตและใช้เวลาว่างอย่างสร้างสรรค์ รวมทั้งความยืดหยุ่นสนองความต้องการของผู้เรียน ชุมชน สังคมและประเทศชาติ ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ทุกเวลา ทุกสถานที่ และเรียนรู้ได้จากสื่อ การเรียนรู้และแหล่งการเรียนรู้ทุกรูปแบบ รวมทั้งจากเครือข่ายการเรียนรู้ต่าง ๆ ที่อยู่ในโรงเรียน ชุมชนและแหล่งอื่น ๆ เพื่อให้การใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้เป็นไปตามแนวการจัดการเรียนรู้ และ พัฒนาผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริง สถานศึกษา หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้มีหน้าที่ จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานควรดำเนินการดังนี้

1. จัดหาหรือจัดให้มีแหล่งเรียนรู้ ศูนย์การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพในสถานศึกษาและ ในชุมชน เพื่อการศึกษาค้นคว้าแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ และพัฒนาแหล่งการเรียนรู้

2. จัดให้มีเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อเชื่อมโยงและแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ระหว่างสถานศึกษา ท้องถิ่น ชุมชน และสังคมอื่น ๆ

3. จัดให้มีการกำกับติดตาม และประเมินผลการดำเนินงานเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้เป็นระยะเพื่อให้ผู้สอนและผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้สามารถจัดการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายและสอดคล้องกับธรรมชาติของกลุ่มสาระทั้ง 8 กลุ่ม กระทรวงศึกษาธิการจึงได้กำหนดให้มีการกล่าวถึงความสำคัญของแหล่งการเรียนรู้ไว้ในเอกสารหลักสูตรกลุ่มสาระทุกกลุ่ม

จุดหมายของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 (กรมวิชาการ, 2545ก : 4)

1. เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยให้ตนเอง ปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา
2. มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน รักการอ่าน รักการเขียนและรักการค้นคว้า
3. มีความรู้อันเป็นสากล รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการ มีทักษะแลศักยภาพในการจัดการ การสื่อสารและการใช้เทคโนโลยี ปรับวิธีการคิด วิธีการทำงานได้เหมาะสมกับสถานการณ์

4. มีทักษะและกระบวนการ โดยเฉพาะทางคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ทักษะการคิด การสร้างปัญญาและทักษะในการดำเนินชีวิต

5. รักการออกกำลังกาย ดูแลตนเองให้สุขภาพและบุคลิกภาพที่ดี

6. มีประสิทธิภาพในการผลิตและการบริโภค มีค่านิยมเป็นผู้ผลิตมากกว่าเป็นผู้บริโภค

7. เข้าใจในประวัติศาสตร์ของชาติไทย ภูมิใจในความเป็นไทยเป็นพลเมืองดี ยึดมั่นในวิถีชีวิตและการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

8. มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ภาษาไทย ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี กีฬา ภูมิปัญญาไทย ทรัพยากรธรรมชาติและพัฒนาสิ่งแวดล้อม

9. รักประเทศชาติและท้องถิ่น มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามให้สังคม

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เป็นบทบัญญัติที่ทำให้ทิศทางการปฏิรูปการเรียนรู้ที่ชัดเจน แม้ว่าการปฏิรูปการเรียนรู้ของชาติเป็นงานที่ยาก แต่เป็นภารกิจที่ยิ่งใหญ่ที่มุ่งสัมฤทธิ์ผล ทั้งนี้ทุกส่วนของสังคมไม่ว่าฝ่ายนโยบาย พ่อแม่ ผู้ปกครอง ครู ผู้เรียน ผู้บริหารชุมชน ต้องมีความเข้าใจตรงกันและเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิรูปครั้งนี้ โดยมุ่งหวังที่จะได้เห็นคนไทยที่พึงประสงค์เป็นทั้งคนดี คนเก่งและมีความสุข

3. หลักการ แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับแหล่งเรียนรู้

การเรียนรู้ในโลกปัจจุบันนี้ มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องเรียนรู้หรือได้รับความรู้จากครูในห้องเรียนเท่านั้น แต่สามารถเรียนรู้ได้จากแหล่งเรียนรู้ต่างๆ ที่มีอยู่รอบตัว ได้แก่ พ่อแม่ ชุมชน เพื่อน สถาบันทางศาสนา การอ่านหนังสือพิมพ์ คู่มือโทรทัศน์ และทันสมัยที่สุดคือการใช้คอมพิวเตอร์และเข้าสู่ระบบอินเทอร์เน็ต ฯลฯ ซึ่งทุกคนจะได้รับความรู้ตามที่ตนเองต้องการ การเรียนรู้จึงสนุก ไม่เกิดความเครียด เพราะไม่ต้องท่องจำความรู้ เพื่อคอยตอบคำถามครูให้ได้ (ชัยพจน์ รักราม. 2542 : 31)

สังคมในปัจจุบัน ทุกคนมีโอกาสได้เรียนรู้อย่างกว้างขวาง ตามความต้องการอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต จึงมีการแลกเปลี่ยนถ่ายทอดและกระจายความรู้ ทั้งในระบบ โรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน และระหว่างหน่วยงานอื่น ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนในระดับต่าง ๆ ตลอดจนการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ เกิดเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ ซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้มนุษย์สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตของตน จึงเป็นแนวทางใหม่ในการจัดการศึกษาที่มีคุณลักษณะสำคัญดังนี้

1. เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นได้ของทุกคน ทุกเพศ ทุกวัย
2. อาศัยองค์ความรู้เดิมหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในการพัฒนา
3. มีชุมชนเป็นหน่วยจัดการศึกษา ชุมชนมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

เพื่อร่วมกันแก้ปัญหา

การจัดการศึกษาในลักษณะเครือข่ายการเรียนรู้ เป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนาชุมชน เพราะเป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และแก้ปัญหาาร่วมกัน ทำให้ชุมชนมีโอกาสคิดวิเคราะห์หาสาเหตุ หาทางแก้ไข ทดลองปฏิบัติและสรุปร่วมกัน ชุมชนสามารถที่ได้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน และแก้ปัญหาต่าง ๆ ในชุมชน ดังนั้น ภาพการจัดการศึกษาจึงเปลี่ยนไปจากเดิม คือ จากการจำกัดอยู่ในสถาบัน เช่น โรงเรียน มหาวิทยาลัยเพราะมีระบบมาตรฐาน มีวุฒิบัตร มีกระดานดำ ชอล์ก และมีครูถ่ายทอดความรู้ที่ตนต้องการให้นักเรียนเรียนรู้ โดยมีนักเรียนนั่งเป็นแถว ฟังสิ่งที่ตนอยากรู้บ้างไม่อยากจะบ้าง มาเป็นภาพการศึกษาใหม่ ที่ผู้เรียนเรียนได้ตามความสนใจ ความต้องการ ความพร้อม และความสามารถ ไม่จำกัดอายุ เพศ เวลา สถานที่ หลักสูตร ชั้นและวิธีสอนครูเป็นผู้รวบรวมทรัพยากรในการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้เสริมสร้างประสบการณ์ด้วยการปฏิบัติ แหล่งเรียนรู้จึงมีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตดังกล่าวไม่ว่าจะเป็นการจัดการศึกษาในระบบใดก็ตาม (กรมสามัญศึกษา. 2542ข : 1-2)

การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ จำเป็นต้องจัดสื่อและแหล่งการเรียนรู้ เพื่อสนองตอบความต้องการของผู้เรียนในการศึกษาค้นคว้า เพิ่มเติมอย่างต่อเนื่อง ได้รับความรู้อย่างสะดวกและรวดเร็ว และถูกต้องเหมาะสมในลักษณะของ แหล่งรวมวิทยาการ ดังนั้น การจัดสื่อและแหล่งการเรียนรู้ซึ่งเป็นแหล่งรวมวิทยาการที่สังคมยอมรับ ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการเรียนรู้ (กรมวิชาการ. 2545 : 150)

3.1 ความหมายของแหล่งเรียนรู้

ราชบัณฑิตยสถาน (2538 : 706-904) ได้ระบุใน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้คำจำกัดความว่า แหล่ง น. ถิ่น ที่อยู่ บริเวณ ศูนย์รวม บ่อเกิด แห่ง ที่เรียน เรียน ก. ศึกษา เพื่อให้เข้าใจจำได้ ให้เกิดความรู้ความเข้าใจ หรือความชำนาญ ฐ. ก. แจ้ง เข้าใจ ทราบ

แหล่งเรียนรู้ หมายถึง ถิ่น ที่อยู่ บริเวณ บ่อเกิด แห่ง ที่ หรือศูนย์รวมความรู้ที่ให้เข้าไป ศึกษาหาความรู้ความเข้าใจและความชำนาญ (กรมสามัญศึกษา หน่วยศึกษานิเทศก์ เขตการศึกษา 5. 2545ก : 2)

นอกจากความหมายของคำว่า แหล่งเรียนรู้ที่กล่าวมาข้างต้นแล้วยังมีนักการศึกษาใช้ชื่อเรียก ต่าง ๆ กัน แต่มีความหมาย วิธีดำเนินการ และเป้าหมายที่คล้ายคลึงกัน ดังนี้

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2545 : 150) ให้ความหมายคำว่า แหล่งการเรียนรู้ หมายถึง แหล่งข้อมูล สารสนเทศ แหล่งความรู้ทางวิทยาการ และประสบการณ์ที่สนับสนุน ส่งเสริมให้ผู้เรียนใฝ่เรียน ใฝ่รู้ แสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ตามอัธยาศัยอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง จากแหล่งต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้และเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้

แสงจันทร์ อินทนนท์ (2532 : 25) ให้ความหมายคำว่า แหล่งความรู้ในชุมชน หมายถึงสถานที่รวมกิจกรรมที่กระตุ้นเตือนให้เกิดความสำนึก และตระหนักถึงความจำเป็น ที่จะต้องศึกษาหาความรู้อยู่ตลอดเวลา แหล่งความรู้จะอยู่ที่ไหน มีรูปร่างหน้าตาอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับ ความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพความจำเป็นในแต่ละท้องถิ่น

นฤมล ตันธสุรเศรษฐ์ (2533 : 6) ให้ความหมายคำว่า แหล่งวิทยาการในชุมชน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวเรา สามารถกระทบด้วยประสาทสัมผัสได้ทั้งทางตา ทางจมูก ทางหู ลิ้น กาย และใจ ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ความเท่ากัน ความเป็นไป และการเปลี่ยนแปลง ของสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัว ช่วยให้เป็นคนทันโลกแห่งการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเป็นสุขตามสมควร แก่อัตภาพ

เนาวรัตน์ ลิขิตวัฒนเศรษฐ์ (2544 : 28) ให้ความหมายว่าแหล่งเรียนรู้ คือ ถิ่น ที่อยู่บริเวณ ป่าเกิด แห่ง ที่ หรือศูนย์รวมความรู้ที่เข้าไปศึกษาหาความรู้ ความเข้าใจและความชำนาญ แหล่งเรียนรู้จึงอาจเป็นไปได้ทั้งสิ่งที่เป็นธรรมชาติหรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เป็นได้ทั้งบุคคล สิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต

ผ่องศรี สมยา (2544 : 8) ให้ความหมายว่าแหล่งเรียนรู้ คือ ศูนย์รวมความรู้ที่เข้าไปศึกษาหาความรู้ ความเข้าใจ และความชำนาญ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (สายันต์ ไพรชาญจิตร. 2544 : 2-3) ได้ให้ความหมายของแหล่งเรียนรู้ว่า หมายถึง แหล่ง หรือที่รวม ที่อาจมีสภาพหรือสถานที่ หรือศูนย์รวมที่ประกอบด้วย ข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ และกิจกรรมที่มีกระบวนการเรียนรู้ หรือกระบวนการเรียนการสอนที่มีรูปแบบต่างไปจากกระบวนการเรียนการสอนที่มีครูเป็นผู้สอน หรือศูนย์กลางการเรียนรู้เป็นการเรียนรู้ที่กำหนดเวลาเรียนยืดหยุ่นสอดคล้องกับความต้องการและความพร้อมของผู้เรียน

ศูนย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ (2544 : 43) ได้ให้นิยามความหมายของแหล่งการเรียนรู้ไว้ว่า หมายถึง แหล่งข้อมูล ข่าวสารสารสนเทศ และประสบการณ์ที่สนับสนุนส่งเสริมให้ผู้เรียน ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน แสวงหาความรู้ และเรียนรู้ด้วยตนเอง ตามอัธยาศัยอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้และเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้

กู๊ด (Good. 1959 : 114) ให้ความหมายคำว่าแหล่งความรู้ในชุมชน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ในชุมชน เป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางการศึกษาที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอนได้ เช่น พิพิธภัณฑ์ โรงมหรสพ ห้องสมุด สวนสาธารณะ เป็นต้น นอกจากนี้ยังรวมถึงบุคคลหรือกลุ่มคน ที่อยู่ในชุมชนด้วย

วิททิชซ์ และสคัลเลอร์ (Wittich & Schuller. 1962 : 229) ให้ความหมายคำว่า แหล่งความรู้ในชุมชน หมายถึง ประชาชน สถานที่ และสิ่งของที่อยู่ในชุมชน ซึ่งสามารถนำมาใช้ให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ตรง

นิโคลส์ (Nichols. 1971 : 341) ให้ความหมายคำว่า แหล่งความรู้ในชุมชน หมายถึง แหล่งที่เป็นวิชาการสำหรับโรงเรียน ประกอบด้วย ประชาชน สถานที่ สิ่งต่างๆ และกิจกรรมทั้งหลายที่นำมาใช้ในการศึกษาของนักเรียน เพื่อให้เป็นผลเมืองดี

จากความหมายของแหล่งเรียน ซึ่งอาจใช้ชื่อเรียกต่าง ๆ กัน แต่มีความหมายคล้ายคลึงกัน และมีเป้าหมายเหมือนกัน คือเป็นแหล่งที่ส่งเสริมที่จะให้ผู้เรียนใฝ่เรียน ใฝ่รู้ แสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเองตามอัธยาศัยอย่างกว้างขวางและต่อเนื่องตลอดชีวิต เพื่อเสริมสร้างให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้

แหล่งเรียนรู้ หรือแหล่งความรู้ หรือแหล่งความรู้ในชุมชน หรือแหล่งวิทยาการในชุมชน ต่างก็มีความมุ่งหมายเหมือนกัน เพียงแต่ใช้ชื่อเรียกต่างกัน ซึ่งหมายถึงสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ได้แก่ บุคคล สถานที่ สถาบันต่าง ๆ สิ่งของ ธรรมชาติแวดล้อม สภาพสังคมเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม และเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่ผู้เรียนเข้าไปปฏิสัมพันธ์ และเรียนรู้ได้ด้วยตนเองโดยประสบการณ์ตรง และได้ความรู้ใหม่ ๆ ที่มีคุณค่า สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ (สำลี เก่งทอง, 2544 : 18)

สรุปได้ว่า แหล่งเรียนรู้ หมายถึงศูนย์รวมความรู้ที่เข้าไปศึกษาหาความรู้ ความเข้าใจ และความชำนาญแหล่งเรียนรู้จึงอาจเป็นไปได้ทั้งสิ่งที่เป็นธรรมชาติหรือสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น เป็นได้ทั้งบุคคล สิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ซึ่งครอบคลุมความหมายของแหล่งเรียนรู้ ทั้ง 4 ด้าน คือ แหล่งเรียนรู้ที่เป็นบุคลากร แหล่งเรียนรู้ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ แหล่งเรียนรู้ด้านอาคารสถานที่ และสภาพแวดล้อม และแหล่งเรียนรู้ที่เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนเพื่อให้ครูและนักเรียนใช้เป็นแหล่งสื่อประกอบกิจกรรมการเรียนรู้ และศึกษาค้นคว้าหาความรู้ ความเข้าใจ ด้วยตนเอง

3.2 วัตถุประสงค์การจัดตั้งแหล่งความรู้

ฟรานซิส (กรมสามัญศึกษา, 2523 : 4) กล่าวว่า วัตถุประสงค์ของการจัดแหล่งความรู้ ก็เพื่อพัฒนาทักษะความสามารถด้านต่าง ๆ ของประชาชน เพื่อให้ประชาชนสามารถเรียนรู้ได้อย่างอิสระ เป็นการเรียนรู้เต็มเต็มตลอดชีวิตเพื่อให้ผู้มาใช้บริการได้ใช้ศักยภาพอย่างเต็มความสามารถ คือ

1. เพื่อจัดกระบวนการเรียนให้เหมาะสมกับความแตกต่างระหว่างบุคคล
2. เพื่อจัดหาแนวทางการเรียนรู้หลาย ๆ รูปแบบ
3. เพื่อจัดหาโอกาสที่จะสร้างประสบการณ์เรียนรู้จากสื่อ
4. เพื่อจัดหาโอกาสศึกษาอย่างอิสระและโอกาสการศึกษาด้วยตนเอง
5. เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ศึกษามีส่วนร่วมในการพิจารณาตัดสินใจในสิ่งที่เขาเรียนรู้ด้วยตนเอง
6. เพื่อพัฒนาทักษะกระบวนการเรียนรู้และทักษะเกี่ยวกับการใช้วัสดุอุปกรณ์

7. เพื่อพัฒนาความคิดริเริ่มการนำตนเอง ความเป็นอิสระ ความรับผิดชอบ การตัดสินใจ การแก้ปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ
8. เพื่อพัฒนาทักษะในการค้นคว้า การอภิปรายพบปะสนทนา และการนำเอาความรู้ต่าง ๆ ที่ได้รับมาประยุกต์ใช้
9. เพื่อเป็นแรงคลอใจให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และพัฒนาด้านการศึกษาตลอดชีวิต
บุญเลิศ มาแสง (2530 : 139) ได้กล่าวถึง การจัดตั้งแหล่งความรู้ของกรมการศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งกำหนดวัตถุประสงค์การจัดตั้งไว้ 5 ประการคือ
 1. เพื่อพัฒนาแหล่งวิทยาการของหมู่บ้าน เช่น ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านและที่อ่านหนังสือวัดหรือโรงเรียน ให้เป็นแหล่งความรู้หมู่บ้านที่สามารถให้บริการแก่ประชาชนได้ ทุกกลุ่ม ทุกเพศ ทุกวัย
 2. เพื่อจัดตั้งแหล่งความรู้หมู่บ้านขึ้นในพื้นที่ที่ซึ่งยังไม่เคยมีการจัดตั้งแหล่งวิทยาการรูปแบบใด ๆ มาก่อน
 3. เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนในหมู่บ้านและในชุมชนที่ใกล้เคียง ได้มีโอกาสศึกษาค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเองได้อย่างกว้างขวางตลอดเวลา ได้รับการบริการทางการศึกษาในรูปแบบของกิจกรรมต่าง ๆ ที่ช่วยพัฒนาทักษะ ความสามารถในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตตามความพร้อมและตามความต้องการของตน
 4. เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารกิจกรรมการศึกษาด้วยตนเอง โดยอาศัยองค์กรท้องถิ่นหรือตัวแทนของประชาชนในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มนักศึกษาทางไกล กลุ่มพลังมวลชน และอาสาสมัครในหมู่บ้าน
 5. เพื่อส่งเสริมให้เกิดการระดมทรัพยากร และการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐ ตั้งแต่ระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน และหน่วยงานภาคเอกชนตามแนวนโยบายการพัฒนาชนบทแห่งชาติ

3.3 ความสำคัญของแหล่งเรียนรู้

วิชัย ราษฎร์ศิริ (2524 : 54) ให้ความเห็นว่า แหล่งความรู้ด้านบุคคลในแต่ละท้องถิ่นนั้น มักจะประกอบด้วยบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ ความถนัดพิเศษในวิชาการต่าง ๆ การอาชีพ ศาสนา การปกครอง การสาธารณสุข ฯลฯ ซึ่งครูควรพิจารณาเชิญคนเหล่านี้มาเป็นวิทยากรให้ความรู้แก่นักเรียน

สุวัฒน์ มุททเมธา (2525 : 69-71) ได้กล่าวถึง ความสำคัญของการใช้แหล่งเรียนรู้ประกอบการเรียนการสอน ไว้ดังนี้

1. ทำให้ผู้เรียนได้เห็นคุณค่าของการเรียนมากยิ่งขึ้น
2. ทำให้สะดวกในการใช้ เนื่องจากมีอยู่ในชุมชนแล้วเพียงแต่ตรวจสอบและเลือกใช้ให้เหมาะสม
3. ประหยัดงบประมาณและเวลา
4. ทำให้เกิดการตื่นตัวในด้านต่าง ๆ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม หรือเรื่องอื่นเพื่อที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้

5. ทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชน
6. ปลุกฝังและส่งเสริมสภาพการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้แก่ผู้เรียนและชุมชน

ปรีชา นิพนธ์พิทยา (2525 : 258) ให้ความเห็นว่า แหล่งเรียนรู้ด้านธรรมชาติ ช่วยสร้างเสริมประสบการณ์ และให้ความรู้แก่ผู้เรียนในสถานศึกษาให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น

ชูศรี สนิทประชากร (2525 : 275-302) ให้ความเห็นว่า ในท้องถิ่นมีบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ การประกอบอาชีพต่าง ๆ กัน บุคคลเหล่านี้อาจช่วยให้ความรู้แก่นักเรียนได้ตามความสามารถของเขา และกล่าวถึงแหล่งเรียนรู้ด้านธรรมชาติในท้องถิ่นว่า ทำให้เกิดความสดชื่นและเพลิดเพลิน นักเรียนจะได้ศึกษาธรรมชาติของพืชและสัตว์ ตลอดจนทรัพยากรอื่น ๆ เมื่อได้ชมจะเกิดความรู้ ความเข้าใจและจดจำไปได้นาน เพราะนักเรียนได้พบประสบการณ์ตรง

ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (2531 : 71) กล่าวว่า การจัดแหล่งความรู้หมู่บ้านเป็นการให้การศึกษาแก่ประชาชนทางหนึ่ง ซึ่งจัดในรูปของการศึกษานอกโรงเรียนเป็นการลงทุนที่ไม่สูงแต่ผลประโยชน์ที่จะได้รับมากมาย สรุปได้ 5 ประการ คือ

1. ประชาชนจะได้รับข่าวสารข้อมูลและเพิ่มพูนความรู้ต่าง ๆ เพิ่มขึ้น
2. เป็นการส่งเสริมการอ่านและป้องกันการลืมนั่งสือของประชาชน
3. เพื่อสร้างนิสัยรักการอ่านให้กับประชาชน
4. เป็นการก่อให้เกิดความร่วมมืออันดีระหว่างส่วนราชการกับประชาชนอย่างใกล้ชิด
5. สามารถที่จะให้เป็นสถานที่จัดกิจกรรมในการพบปะหรือ จัดประชุมของหมู่บ้านได้เป็นที่พักผ่อนและจัดกิจกรรมนันทนาการด้านความรู้ กีฬาและบันเทิง

แสงจันทร์ อินทนนท์ (2532 : 68) กล่าวว่า การจัดแหล่งความรู้หมู่บ้านเป็นการวางพื้นฐานเบื้องต้น ที่จะช่วยพัฒนาประชาชนในท้องถิ่นด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชนบท มุ่งพัฒนาด้านความเป็นอยู่ให้เขา “อยู่ดี” สามารถดำรงชีวิตในชุมชนได้อย่าง “มีความสุข” มีความประพฤติที่ถูกต้องมีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิต การให้บริการทางการศึกษา เป็นการชี้แนะให้เขาเห็นว่า จะทำอย่างไรจะมีชีวิต อยู่ดี

มีความสุข และนำความรู้ที่ได้รับนั้นมาปรับใช้ให้เหมาะกับคน โดยขึ้นอยู่กับพื้นฐานของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ

2. ช่วยให้ประชาชนรู้จักการพึ่งพาตนเอง การพัฒนาชุมชนมีความมุ่งหมายให้ประชาชน ได้ช่วยตนเองมากที่สุด และเป็นการส่งเสริมให้ประชาชน มีความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง การจัดแหล่งความรู้ในชุมชนจึงเป็นการช่วยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือชุมชนของตนเองในรูปของการช่วยกันสร้างแหล่งความรู้ การช่วยเหลือมีหลายด้าน เช่น ด้านแรงงาน ด้านวัสดุ และทรัพย์สินที่จะนำมาพัฒนาชุมชนของตน โดยไม่ต้องอาศัยงบประมาณจากรัฐการพึ่งพาตนเองนี้ทำให้เกิดความรู้สึกในความเป็นเจ้าของ เป็นการช่วยให้แหล่งความรู้นั้นได้พัฒนาอีก ๆ ขึ้นไปอีกด้วย

3. ช่วยให้คนคิดเป็น คนที่คิดเป็นนั้นเป็นผู้ที่สามารถปรับปรุงตนเองและสิ่งแวดล้อมให้ผสมกลมกลืนกัน เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นก็สามารถมองเห็นปัญหา วิเคราะห์ปัญหาและหาทางแก้ไขปัญหานั้น โดยเลือกทางตัดสินใจปัญหาได้อย่างเหมาะสมกับสภาพปัจจุบันของตนและสิ่งแวดล้อม การศึกษาเป็นเครื่องมือที่ทำให้เขาได้พิจารณาหาทางที่ดีที่สุด และเหมาะสมที่สุดในการตัดสินใจปัญหา

4. ช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจในชุมชน อันเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตอีกประการหนึ่ง ปัญหาความยากจนเป็นปัญหาสำคัญประการหนึ่งของประเทศ และมีความเกี่ยวข้องกับปัญหาเรื่อง ความไม่รู้ของประชาชน ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรที่จะช่วยเสริมรายได้ให้แก่ครอบครัว ไม่รู้จักใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ เพื่อปรับปรุงผลผลิตในไร่นา และไม่รู้ว่าจะนำวัสดุพื้นบ้านมาทำประโยชน์อะไรบ้าง เป็นต้น ดังนั้น การมีศูนย์รวมความรู้ในหมู่บ้านก็เป็นวิธีหนึ่งที่จะช่วยชี้แนะให้เขามีโอกาสรู้ในเรื่องต่าง ๆ เพิ่มขึ้น และหาทางช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจในครอบครัวและชุมชนได้

นฤมล ดันธสุรเศรษฐ์ (2533 : 18) ให้ความเห็นว่า แหล่งเรียนรู้ด้านธรรมชาติเป็นสิ่งที่จำเป็น ในการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตทั้งสิ้น ทั้งยังอำนวยความสะดวก ความสบาย เป็นเส้นทางคมนาคม เป็นบ่อเกิดของพลังเพื่อใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ นอกจากนี้แล้วยังให้ความเพลิดเพลิน

นิวัติ อรรถยุคล (2536 : 15-16) ให้ความเห็นว่า แหล่งความรู้มีความสำคัญ คือ เป็นสถานที่ที่ประชาชนในหมู่บ้านได้ร่วมแรง ร่วมคิด ร่วมทำ โดยได้มีการบริจาคทรัพย์สินของร่วมมือเสียสละกำลังกายในการจัดสร้างอาคารสถานที่ขึ้นมา สำหรับเป็นสถานที่ให้ความรู้ ข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ แก่ประชาชน โดยมีสื่อประเภทสิ่งพิมพ์ และอาจมีสื่อเทคโนโลยี วิทยุ โทรทัศน์ ของจริง ของจำลอง การแสดง การสาธิตต่าง ๆ ไว้บริการ สื่อบางส่วนได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานของราชการและเอกชนต่าง ๆ และสื่ออีกบางส่วนได้รับการบริจาค

จากประชาชนทั่วไป ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนในหมู่บ้านมีโอกาสฝึกอ่าน เขียน ได้ปรึกษา และเปลี่ยนความคิด เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

อุทัย บุญประเสริฐ (2539 : 156-157) ให้ความเห็นว่า แหล่งเรียนรู้ด้านบุคคล แหล่งเรียนรู้ด้านธรรมชาติ แหล่งเรียนรู้ด้านวัตถุที่มนุษย์สร้างขึ้น โรงเรียนสามารถนำแหล่งเรียนรู้เหล่านั้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการพัฒนาการศึกษาของตนได้ โดยใช้ในการจัดกิจกรรมทั้งภายในและภายนอกโรงเรียนและการจัดกิจกรรมร่วมกับท้องถิ่น

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (2542 : 16-21) ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้อย่างมากและกำหนดให้สถานศึกษาได้ใช้แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นในการบริหารและการจัดการศึกษาของโรงเรียน ดังเช่นในมาตรา 40 ระบุว่า “ให้มีคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญาของแต่ละสถานศึกษา เพื่อทำหน้าที่กำกับและส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมของสถานศึกษา....” และมาตรา 57 ระบุว่า “ให้หน่วยงานทางการศึกษา ระดมทรัพยากรบุคคลในชุมชนให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยนำประสบการณ์ ความรู้ ความชำนาญและภูมิปัญญาท้องถิ่นของบุคคลดังกล่าวมาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษา และยกย่องเชิดชูผู้ที่ส่งเสริมสนับสนุนการจัดการศึกษา”

พรชัย ภาพันธ์ (2543 : 19) ให้ความเห็นว่า การพัฒนาการเรียนโดยใช้ภูมิปัญญาไทยบนฐานของชุมชน เน้นกิจกรรมชุมชนเพื่อสื่อเพื่อพัฒนาการเรียนรู้อาจารย์วิทยากรในชุมชนจัดการศึกษา ชุมชนจึงมีส่วนร่วมทั้งโรงเรียนตั้งแต่การกำหนดนโยบาย กำหนดหลักสูตร และจัดการเรียนการสอนตลอดจนการติดตามและประเมินผลและการพัฒนาการเรียนรู้อีกโดยใช้ภูมิปัญญาไทยบนฐานของโรงเรียน เป็นการนำเนื้อหาและวิธีการสอนแบบภูมิปัญญาไทยมาสอนในโรงเรียน โดยจัดกิจกรรมการเรียนการสอนสอดแทรกเข้าสู่เนื้อหาวิชาที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแต่ละระดับ การเรียนแบบนี้ต้องสำรวจความต้องการและศักยภาพในการเข้ามามีส่วนร่วมจัดการศึกษาด้านเนื้อหา ผู้สอนและผลกระทบต่อชุมชนด้วยชุมชน แหล่งทรัพยากรเพื่อการศึกษาในโรงเรียน ทรัพยากรอันสำคัญของชาติและท้องถิ่น ก็คือ ความรู้และประสบการณ์ที่ผู้คนในชุมชน ได้เก็บสะสมถ่ายทอดและอนุรักษ์สืบต่อกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน สิ่งเหล่านี้คือต้นทุนทางวัฒนธรรมที่โรงเรียนสามารถใช้ให้เป็นประโยชน์ในการจัดการศึกษา

กรมวิชาการ (2545 : 150) กล่าวถึงความสำคัญของแหล่งการเรียนรู้ไว้ดังนี้

1. เป็นแหล่งการศึกษาตามอัธยาศัย
2. เป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต
3. เป็นแหล่งปลูกฝังนิสัยรักการอ่านการศึกษาค้นคว้าแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง

4. เป็นแหล่งสร้างเสริมประสบการณ์ภาคปฏิบัติ

5. เป็นแหล่งสร้างเสริมความรู้ ความคิด วิทยาการและประสบการณ์

ความสำคัญของแหล่งเรียนรู้จะอยู่ที่ความหลากหลาย ที่สามารถตอบสนองความต้องการของแต่ละบุคคล ตามความสามารถ ความสนใจ ความถนัดและความพร้อมที่จะไปศึกษาค้นคว้า ด้วยกระบวนการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน และเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่มีความสุขตามหลักการปฏิรูปการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนสำคัญที่สุด ที่ผู้เรียนต้องเรียนรู้จากการได้คิดเอง ปฏิบัติเอง และสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง ในเรื่องที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตจากแหล่งเรียนรู้รอบตัว หากโรงเรียนสามารถดำเนินการจัดแหล่งความรู้ได้อย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพ ก็สามารถส่งเสริมให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต และสามารถสร้างองค์ความรู้ได้ด้วยตนเอง

โอลเซน (Olsen, 1960 : 73) ให้ความเห็นว่า สถานศึกษาควรใช้แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น เพื่อให้หลักสูตรและวิธีสอนสอดคล้องกับความเป็นจริงของสังคม

จากการศึกษาเอกสารพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และคำกล่าวของหน่วยงานทางการศึกษาและนักวิชาการ พบว่า แหล่งเรียนรู้ด้านบุคคลมีความสำคัญ ในการร่วมเป็นคณะกรรมการสถานศึกษาเพื่อพิจารณากำหนดนโยบาย แผนพัฒนาโรงเรียน ให้ความเห็นชอบแผนปฏิบัติการของโรงเรียน ให้ความเห็นชอบการจัดทำสาระหลักสูตร เสนอแนวทางและมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการ กำกับ ติดตาม การดำเนินงานตามแผนของโรงเรียน ส่งเสริมการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา เสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับท้องถิ่นการเป็นที่ปรึกษาหรือคณะกรรมการเพื่อดำเนินการและปฏิบัติงานต่าง ๆ ของโรงเรียน การถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ และทักษะให้กับบุคลากรของโรงเรียน ส่วนแหล่งเรียนรู้ด้านธรรมชาติ แหล่งเรียนรู้ด้านวัตถุที่มนุษย์สร้างขึ้น และแหล่งเรียนรู้ด้านสังคม เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ให้ครูและนักเรียนได้ศึกษาและนำมาเป็นประโยชน์ในการจัดการเรียนรู้และพัฒนาการบริหารงานวิชาการของโรงเรียน

3.4 ประเภทของแหล่งเรียนรู้

แหล่งเรียนรู้ที่มนุษย์ทุกคนได้สัมผัส ก็คือสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัว ได้แก่ ธรรมชาติ ป่าไม้ ภูเขา แม่น้ำ ดวงอาทิตย์ นก ฯลฯ การเรียนรู้เกิดขึ้นด้วยตนเองเพื่อความอยู่รอดและการมีชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ การเรียนรู้จึงช่วยพัฒนาร่างกายและจิตใจให้มีคุณภาพมากขึ้นในปัจจุบัน ด้วยความเจริญด้านเทคโนโลยี มนุษย์สร้างแหล่งเรียนรู้ที่ช่วยให้สามารถเรียนรู้ได้ตามความต้องการ ทุกเพศ ทุกวัย ทุกสถานที่ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ คอมพิวเตอร์ ฯลฯ แหล่งเรียนรู้ที่เป็นบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีความรู้ ความสามารถ ความเชี่ยวชาญในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง จะเป็นผู้ถ่ายทอดให้ผู้เรียนมีทักษะในการพัฒนาชีวิตต่อไป (กรมสามัญศึกษา หน่วยศึกษานิเทศก์ เขตการศึกษา 5. 2542 ก : 3)

เนื่องจากแหล่งเรียนรู้ หรือแหล่งความรู้ หรือแหล่งความรู้ในชุมชน หรือแหล่งวิทยาการ ในชุมชนมีความหมายที่กว้างขวางมาก จึงมีนักการศึกษาและหน่วยงานทางการศึกษาจำแนกประเภท ไว้แตกต่างกันไปดังต่อไปนี้

น้อมฤดี จงพยุหะ (2524 : 24) จำแนกแหล่งความรู้ในลักษณะที่เป็นศูนย์ทรัพยากร ในชุมชน ซึ่งเป็นแหล่งความรู้สำหรับประชาชนในท้องถิ่น โดยแบ่งเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. แหล่งทรัพยากรบุคคล แบ่งได้เป็น 2 อย่างคือ

1.1 วิทยากรท้องถิ่น หมายถึง บุคคลที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในท้องถิ่น เช่น ชาวนา ชาวสวน ชาวประมง สาธารณสุขจังหวัด เป็นต้น บุคลากรเหล่านี้ สามารถให้ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ที่เขาชำนาญได้เป็นอย่างดี

1.2 วิทยากรต่างถิ่น ได้แก่ ผู้มาเยี่ยมเยียนเป็นครั้งคราว เช่น ศิษยานิเทศก์ ผู้ชำนาญการ และข้าราชการอื่น ๆ จากส่วนกลาง เป็นต้น

2. แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ สิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เช่น ภูเขา ป่าไม้ ดิน หิน แร่ พืช สัตว์ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ใช้ในการศึกษาเพื่อนำมาปรับใช้ในการเลือกอาชีพให้เหมาะสมกับท้องถิ่นที่บุคคลอาศัยอยู่ได้

3. ทรัพยากรสังคม หมายถึงสิ่งใด ๆ ที่สังคมสร้างขึ้น เพื่อความรู้ ความเข้าใจ ความสุข และความเพลิดเพลินใจ ได้แก่

3.1 ห้องสมุด ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน นอกจากจะให้ความรู้ด้านข้อมูลข่าวสาร ที่ทันเหตุการณ์แล้ว ยังให้ความรู้ด้านอาชีพและสามารถฝึกทักษะในการให้การศึกษาขั้นพื้นฐาน

3.2 พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เป็นแหล่งรวมเหตุการณ์และสิ่งต่างๆ ในประวัติศาสตร์ ทั้งด้านศิลปะ วัฒนธรรม หัตถศึกษา ธรรมชาติศึกษา เป็นต้น

3.3 วัด

3.4 สมาคมหรือชุมนุมต่าง ๆ เป็นแหล่งความรู้ที่จัดขึ้นตามวาระในการรวมผู้ที่มีความสนใจในเรื่องหรือกิจกรรมเดียวกันมารวมกัน และเชิญวิทยากรมาให้ความรู้ในชุมนุมนั้น เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มหนุ่มสาว ฯลฯ เป็นต้น

3.5 ห้องฟ้าจำลอง เป็นแหล่งความรู้ที่มีคุณค่าของชุมชน เพราะเป็นการให้ประสบการณ์ที่จำลองมาจากประสบการณ์จริง

บุญเลิศ มาแสง (2530 : 152-153) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการจัดประเภทแหล่งความรู้ไว้กว้าง ๆ ดังนี้

1. แหล่งความรู้ที่มีขนาดใหญ่ คือ มีอาคารขนาดใหญ่ มีหนังสือพิมพ์รายวัน และหนังสือต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก มีอุปกรณ์นั้นหนาการและสื่อเทคโนโลยีพร้อม

2. แหล่งความรู้ที่มีอาคารขนาดใหญ่ มีหนังสือพิมพ์รายวันและหนังสือต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก มีอุปกรณ์นั้นหนาการและสื่อเทคโนโลยีบางส่วน

3. แหล่งความรู้ที่มีอาคารขนาดใหญ่ มีหนังสือพิมพ์รายวันและหนังสือต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก มีอุปกรณ์นั้นหนาการบางส่วน

4. แหล่งความรู้ที่มีอาคารเป็นที่อ่านเดิมๆ มีหนังสือพิมพ์รายวันและหนังสือต่าง ๆ จำนวนหนึ่ง

5. แหล่งความรู้ที่มีอาคารเป็นที่อ่านเดิม ซึ่งมีหนังสือต่าง ๆ จำนวนหนึ่ง

6. แหล่งความรู้ที่มีป้ายประกาศ และหนังสือหมุนเวียนเป็นบางครั้ง

นฤมล ดันธสุเรศรัฐ (2533 : 13) ได้จำแนกแหล่งวิทยาการที่มีอยู่ในชุมชนที่จะสามารถนำมาประกอบการเรียนการสอนได้ ดังนี้

1. ประเภทบุคคล หมายถึง ผู้ที่มีความรู้ความสามารถในด้านต่าง ๆ ที่อยู่ในชุมชนนั้น

2. ประเภททรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ

3. ประเภทสื่อต่าง ๆ รวมทั้งเทคโนโลยี สิ่งประดิษฐ์ชนิดต่าง ๆ

4. ประเภทวัตถุ และอาคารสถานที่

สุรจิตร์ ทิบบัว (2538 : 10) ได้กล่าวถึง การศึกษาสภาพการใช้แหล่งชุมชนประกอบการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จำแนกประเภทของแหล่งวิทยาการในชุมชนที่มีประโยชน์ต่อการเรียนการสอน ดังนี้

1. แหล่งวิทยาการภายในโรงเรียน ได้แก่ อาคารเรียน วัสดุอุปกรณ์ ต้นไม้ แมลง สวนครัว ครุ นักเรียน คนงานภารโรง เป็นต้น

2. บุคคลที่โรงเรียนเชิญมาเป็นวิทยากร เช่น ชาวนา ชาวประมง ช่างไม้ พ่อค้า ข้าราชการ ตำรวจ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ภิภษุสงฆ์ เป็นต้น

3. แหล่งวิทยาการภายในชุมชนและนอกชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ เช่น สถานที่สำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ ปุชนียสถาน สถานที่ราชการ สถาบันทางศาสนา และพิพิธภัณฑ์ เป็นต้น

4. กิจกรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี ได้แก่ ผลงานด้านศิลปะ สถาปัตยกรรม วรรณคดี ประเพณีพื้นบ้าน การละเล่นพื้นเมือง เป็นต้น

พงศ์ศรี สมยา (2544 : 8) ได้กล่าวถึงแหล่งเรียนรู้ทั้งในและแหล่งเรียนรู้นอกโรงเรียน ดังนี้

แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน

1. ห้องสมุดโรงเรียน
2. ห้องปฏิบัติการ
3. ศูนย์พัฒนาการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ
4. ศูนย์การเรียนรู้ด้วยตนเอง
5. แหล่งธรรมชาติในโรงเรียน
6. สวนต่าง ๆ ในโรงเรียน ฯลฯ

แหล่งเรียนรู้นอกโรงเรียนและในวิถีชีวิต

1. ครอบครัว
2. ชุมชน
3. สถานประกอบการ
4. สถานที่ราชการ
5. แหล่งธรรมชาติ
6. สิ่งแวดล้อม
7. องค์กรภาครัฐและเอกชน
8. หอสมุดและห้องปฏิบัติการในสถานศึกษาระดับที่สูงขึ้นไป ฯลฯ

ศิริกาญจน์ โกสุมภ์ และดารณี คำวังนัง (2545 : 19) ได้แบ่งแหล่งเรียนรู้เป็น 2 ประเภท คือ แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนและแหล่งการเรียนรู้ในท้องถิ่น ตัวอย่างแหล่งการเรียนรู้ในโรงเรียน ได้แก่ ห้องสมุดโรงเรียน ห้องหมวดวิชา ห้องสมุดเคลื่อนที่ มุมหนังสือในห้องเรียน ห้องพิพิธภัณฑ์ ห้องมัลติมีเดีย ห้องคอมพิวเตอร์ ห้องอินเทอร์เน็ต ศูนย์วิชาการ ศูนย์วิทยบริการ ศูนย์โสตทัศนศึกษา ศูนย์สื่อการเรียนการสอน ศูนย์พัฒนากิจกรรมการเรียนการสอน สวนพฤกษศาสตร์ สวนวรรณคดี สวนสมุนไพร สวนสุขภาพ สวนหนังสือ สวนธรรม ฯลฯ ส่วนแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น เช่น ห้องสมุดประชาชน สวนพฤกษศาสตร์ พิพิธภัณฑ์ พิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ อุทยานวิทยาศาสตร์ ศูนย์กีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัด ครอบครัว ชุมชน สถานประกอบการ องค์กรภาครัฐและเอกชน ฯลฯ

กรมวิชาการ (2545ก : 144) กล่าวถึง แหล่งการเรียนรู้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี ผู้เรียนผู้สอนสามารถศึกษาหาความรู้ หรือเรียนรู้ จากแหล่งความรู้ที่มีอยู่ ดังนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ ความสามารถ มีประสบการณ์ ประสบความสำเร็จในงาน อาชีพที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ฯลฯ
2. แหล่งวิทยากร ได้แก่ สถาบัน องค์กร หน่วยงาน ห้องสมุด ศูนย์วิชาการ ทั้งภาครัฐและเอกชน ซึ่งให้บริการความรู้ในเรื่องต่าง ๆ
3. สถานประกอบการ สถานประกอบวิชาชีพอิสระ โรงงานอุตสาหกรรมหน่วยงานวิจัย ในท้องถิ่น ซึ่งให้บริการความรู้ ฝึกอบรมเกี่ยวกับงานและวิชาชีพต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่น
4. ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น อุทยานแห่งชาติ สวนสัตว์ พิพิธภัณฑ์
5. สื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เช่น แผ่นพับวารสาร หนังสืออ้างอิง หนังสือพิมพ์ ฯลฯ
6. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น อินเทอร์เน็ต ซีดี-รอม วีซีดี วีดิทัศน์ คอมพิวเตอร์ช่วยสอน (CAI)

กรมวิชาการ (2545ข : 216) กล่าวถึง แหล่งเรียนรู้ในการจัดการเรียนรู้วิชาคณิตศาสตร์ไว้ว่า ผู้เรียนสามารถเรียนรู้วิชาคณิตศาสตร์ได้ทุกที่ ทุกเวลา และทุกสถานที่ ทั้งนี้เพราะแหล่งเรียนรู้ ได้เปิดกว้าง ผู้เรียนสามารถเรียนรู้คณิตศาสตร์ได้ตลอดเวลา และตลอดชีวิต ทั้งการศึกษาในระบบ นอกกระบบและตามอัธยาศัย แหล่งการเรียนรู้สำหรับคณิตศาสตร์นั้นไม่ไช่แค่ในห้องเรียนเท่านั้น แต่ยังรวมถึงสถานที่ต่าง ๆ ในชุมชน เช่น ห้องเรียน ห้องสมุด โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย ศูนย์การเรียนรู้ พิพิธภัณฑ์ สมาคม ชุมชนุ มชมรม มุมคณิตศาสตร์ สวนคณิตศาสตร์สร้างสรรค์ อุปกรณ์ การเรียนการสอน เกม และของเล่นทางคณิตศาสตร์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ เช่น คอมพิวเตอร์ช่วยสอน ซอฟแวร์ อินเทอร์เน็ตรวมทั้งบุคคลทั้งหลายที่มีความรู้ความสามารถทางคณิตศาสตร์ เช่น ครู อาจารย์ ศึกษานิเทศก์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น

กรมวิชาการ (2545ค : 148) ได้กล่าวถึง แหล่งเรียนรู้ที่ผู้เรียนสามารถเข้าไปใช้ ให้เกิดประโยชน์จากแหล่งเรียนรู้ในการศึกษาค้นคว้า ฝึกฝนทักษะทางภาษาต่างประเทศเพิ่มเติม จากการเรียนรู้ในชั้นเรียนด้วยตนเอง ทั้งที่อยู่ใกล้ตัวผู้เรียนและไกลออกไป ซึ่งอาจจำแนกได้ดังนี้

1. ครูผู้สอน เพื่อนร่วมชั้นเรียน พ่อ แม่ ผู้ปกครอง
2. ห้องสมุดโรงเรียน ห้องสมุดหมวดวิชา
3. ศูนย์การเรียนรู้ด้วยตนเอง สนองความต้องการของผู้เรียนที่มีความสามารถ ทางภาษาแตกต่างกัน โดยเลือกใช้สื่อต่าง ๆ ที่จัดไว้ให้ตามความสนใจ เช่น หนังสือพิมพ์ วารสาร อินเทอร์เน็ต เป็นต้น

4. สถานที่ทำการต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน และรัฐวิสาหกิจ เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ท่าอากาศยาน โรงแรมต่าง ๆ กรมประชาสัมพันธ์ ธนาคาร ห้างร้าน บริษัท ร้านหนังสือ ศูนย์หนังสือ ฯลฯ

5. สถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ ที่ชาวต่างประเทศสนใจเข้าไปเยี่ยมชมเป็นประจำ เช่น วัด พิพิธภัณฑน์ โบราณสถาน วนอุทยานแห่งชาติ สวนพฤกษศาสตร์

6. สถานทูตประเทศต่าง ๆ ประจำประเทศไทย องค์การระหว่างประเทศ การเดินทางไปศึกษาภาษาต่างประเทศในประเศนั้น ๆ ในช่วงปิดภาคฤดูร้อน

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2545จ : 151) ได้จัดประเภทของแหล่งเรียนรู้ไว้เป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. แหล่งการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เป็นประสบการณ์ที่ผู้เรียนสามารถสร้างองค์ความรู้ได้จากสภาพจริง อาทิ อุทยานแห่งชาติ สวนพฤกษชาติ ภูเขา ทะเล แม่น้ำ ลำคลอง ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่าง ๆ

2. แหล่งการเรียนรู้ที่จัดหรือสร้างขึ้น ซึ่งมีทั้งในสถานศึกษาและนอกสถานศึกษาเพื่อใช้เป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ได้สะดวกและรวดเร็ว

2.1 แหล่งการเรียนรู้ในสถานศึกษา ได้แก่ ห้องเรียน ห้องสมุด ห้องศูนย์วิชาการ ห้องปฏิบัติการต่าง ๆ สวนวิทยาศาสตร์ สวนวรรณคดี สวนสมุนไพร สวนสุขภาพ สนามกีฬา

2.2 แหล่งการเรียนรู้นอกสถานศึกษา ได้แก่ ศาสนสถาน พิพิธภัณฑน์ สถาบันค้นคว้าวิจัย สถานประกอบการ แหล่งวิทยากร แหล่งบริการ สวนสาธารณะ สวนสัตว์ ห้องสมุดประชาชน เรือห้องสมุด รถห้องสมุดเคลื่อนที่ ศูนย์กีฬา ศูนย์การค้า เครือข่ายอินเทอร์เน็ต

3. แหล่งการเรียนรู้ที่เป็นทรัพยากรบุคคล ได้แก่ ครู ผู้ปกครอง บุคคลที่มีความรู้ความสามารถ และเชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ เช่น บุคคลที่เป็นภูมิปัญญาทางภาษา เพลงพื้นบ้าน พิธีกรรมต่าง ๆ ฯลฯ ศิลปินแห่งชาติ บุคคลตัวอย่างทางการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจและสังคม

กรมวิชาการ (2545จ : 168) ได้กล่าวถึง แหล่งการเรียนรู้ในการจัดการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์ไว้ว่า การจัดการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์ต้องส่งเสริมและสนับสนุนผู้เรียนให้สามารถเรียนรู้ได้ทุกเวลา ทุกสถานที่ และเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิตจากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย แหล่งเรียนรู้สำหรับวิชาวิทยาศาสตร์ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในห้องเรียน ห้องปฏิบัติการวิทยาศาสตร์

ในโรงเรียนหรือจากหนังสือเรียนเท่านั้น แต่จะรวมถึงแหล่งเรียนรู้หลากหลายทั้งในและนอกโรงเรียนดังนี้

สื่อสิ่งพิมพ์ เช่น หนังสือเรียน หนังสืออ้างอิง หนังสืออ่านประกอบ หนังสือพิมพ์ วารสาร ฯลฯ

สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ได้แก่ มัลติมีเดีย คอมพิวเตอร์ช่วยสอน วิกิทัศน์ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต

แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน เช่น ห้องกิจกรรมวิทยาศาสตร์ สวนพฤกษศาสตร์ สวนธรรมิ ในโรงเรียน ห้องสมุด

แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น เช่น อุทยานแห่งชาติ สวนพฤกษศาสตร์ สวนสัตว์ พิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์ โรงงานอุตสาหกรรม หน่วยงานวิจัยในท้องถิ่น ฯลฯ

แหล่งเรียนรู้ที่เป็นบุคคล เช่น ประชาชน ผู้นำชุมชน ครู อาจารย์ นักวิทยาศาสตร์ นักวิจัย

นิโคลส์ (Nichols, 1971 : 342) ได้แบ่งประเภทของแหล่งความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน ดังนี้

1. ผู้ชำนาญพิเศษ เช่น นักดนตรี จิตรกร ผู้ชำนาญงานพิเศษ นักกีฬา พนักงานซื้อขาย และบริการ พ่อค้า นักธุรกิจ นายธนาคาร นักอุตสาหกรรม ช่างนา
2. พ่อแม่ หรือผู้ปกครองของเด็ก
3. ตัวแทนขององค์กรต่าง ๆ ได้แก่ ตัวแทนของสังคม เทศบาล ศูนย์วัฒนธรรมหรือหน่วยงานอื่น ๆ
4. ผู้แทนทางด้านธุรกิจและอุตสาหกรรม ได้แก่ บุคคลที่ทำงานทางด้านธุรกิจ การค้าขายหรือโรงงานอุตสาหกรรม เช่น บริษัทขนส่ง เหมืองแร่ บริษัทห้างร้านต่าง ๆ
5. ผู้แทนรัฐบาล เช่น ตำรวจ เทศมนตรี เจ้าหน้าที่อนามัย เป็นต้น
6. คณะกรรมการที่ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาแนะนำแก่ประชาชน เช่น กรรมการศึกษา โรงเรียน คณะที่ปรึกษาโรงเรียน คณะครูภายในโรงเรียน เป็นต้น
7. ทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบไปด้วย พืช สัตว์ป่า น้ำ ดิน แร่ และวัสดุชนิดต่าง ๆ ทางธรรมชาติ
8. สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ อาคารสถานที่ เครื่องบิน ถนน รถไฟ ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ ปุชนิยสถาน เป็นต้น

สรุปว่า แหล่งเรียนรู้ หรือแหล่งความรู้ ที่อยู่รอบ ๆ ตัวเราทุกหนทุกแห่ง จะมีลักษณะแตกต่างกันออกไปบ้างเล็กน้อย แต่จากความเห็นของนักวิชาการและหน่วยงานทางการศึกษาส่วนใหญ่ ก็มีความเห็นไม่แตกต่างกันมากนัก ซึ่งสามารถจัดจำแนกประเภทแหล่งเรียนรู้ที่คล้ายคลึงกันเข้าในประเภทเดียวกันได้ จำแนกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 2 ประเภท ดังนี้

1. แหล่งเรียนรู้ที่อยู่ภายในสถานศึกษา ทั้งที่จัดสร้างขึ้น ได้แก่ ห้องเรียน ห้องสมุด ห้องศูนย์วิชาการ ห้องปฏิบัติการต่าง ๆ สวนวิทยาศาสตร์ สวนวรรณคดี สวนสมุนไพร สวนสุขภาพ สนามกีฬา เป็นต้น และแหล่งเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ธรรมชาติภายในสถานศึกษา แหล่งเรียนรู้ที่เป็นบุคคล เช่น ครู เพื่อนในห้องเรียน บุคลากรในโรงเรียน และกิจกรรมที่จัดสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของนักเรียนแต่ละบุคคลตามความสามารถ และความพร้อม เป็นต้น

2. แหล่งเรียนรู้ที่อยู่ภายนอกสถานศึกษา มีทั้งแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เช่น ห้วย หนองคลอง บึง สวนสาธารณะ ต้นไม้ ใบไม้ รวมทั้งสัตว์ต่าง ๆ เช่น สัตว์เลี้ยง เป็นต้น และแหล่งเรียนรู้ที่จัดสร้างขึ้น เช่น อาคารสถานที่ เครื่องบิน ถนน รถไฟ ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ ปุชนิยสถาน เป็นต้น รวมถึงแหล่งเรียนรู้ที่เป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในด้านต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน เป็นต้น

3.5 รูปแบบการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้

แหล่งเรียนรู้ เป็นส่วนหนึ่งของการจัดประสบการณ์เรียนรู้ เพื่อกระตุ้น ส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง การจัดแหล่งความรู้จะต้องอาศัยความร่วมมือ และประสานกันทั้งภาครัฐ เอกชน และชุมชน การจัดแหล่งความรู้สามารถดำเนินการได้ในหลายรูปแบบ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพความเป็นอยู่ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ฯลฯ ที่แตกต่างกัน ในท้องถิ่น จึงควรคำนึงถึงประโยชน์ที่ประชาชนในท้องถิ่นจะได้รับ

บุญเลิศ มาแสง (2530 : 140-145) ได้กล่าวถึง การจัดรูปแบบแหล่งความรู้ของกรมการศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งกำหนดรูปแบบแหล่งความรู้ไว้ 4 รูปแบบ คือ

1. แหล่งความรู้ที่พัฒนาจากที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน เนื่องจากท่านหนังสือประจำหมู่บ้านเป็นแหล่งข่าวสารข้อมูลที่สำคัญยิ่งของชุมชนแห่งหนึ่งนอกเหนือไปจากโรงเรียน ซึ่งกรมการศึกษานอกโรงเรียนมีนโยบายที่จะขยายที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านออกไปให้ทั่วถึงทุกหมู่บ้าน โดยยึดหลักการเดิมที่ให้ชาวบ้านเป็นผู้ดูแลและจัดการที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน กรมการศึกษานอกโรงเรียนจะสนับสนุนในด้านหนังสือพิมพ์และวารสาร จากหลักการนี้ทำให้เป็นแนวทางที่จะพัฒนา ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ให้เป็นแหล่งความรู้หมู่บ้านโดยความร่วมมือของชาวบ้าน เช่น คณะกรรมการที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน กลุ่มนักศึกษาทางไกลหรือกลุ่มพลังอื่น ๆ

รวมทั้งกลุ่มอาสาสมัคร ซึ่งสามารถที่จะให้บริการความรู้ด้านต่าง ๆ แก่ประชาชนในขอบเขตเนื้อหาที่กว้างขวางมากขึ้นกว่าเดิม เพื่อเพิ่มพูนความรู้ทักษะที่เป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคนในหมู่บ้านให้ดีขึ้น

2. แหล่งความรู้หมู่บ้านที่จัดขึ้นในวัด วัดชนบทโดยทั่วไปถือเป็นศูนย์กลางที่สำคัญแห่งหนึ่งของชุมชน เป็นสถานที่ที่ประชาชนมาพบปะกันประกอบศาสนกิจร่วมกัน โดยมีพระเป็นผู้ให้การอบรมเทศนา ซึ่งเป็นกระบวนการศึกษาเรียนรู้ประการหนึ่ง หากจะพัฒนาให้วัดสามารถให้บริการความรู้ให้กับประชาชนในรูปแบบแปลงความรู้ก็กระทำได้ เพราะวัดมีบริเวณกว้างขวางร่มรื่น มีพระภิกษุและสามเณรที่ประชาชนเคารพนับถือ และมีเวลาพอที่จะทำประโยชน์ให้กับชุมชนได้เป็นอย่างดี ประกอบ กับสามารถดูแลและประสานงานกับคณะกรรมการหมู่บ้านหรือคณะกรรมการแหล่งความรู้ได้อย่างใกล้ชิดและมีประสิทธิภาพ

3. แหล่งความรู้ที่จัดขึ้นในโรงเรียน เนื่องจากโรงเรียนเป็นสถาบันที่จัดการศึกษาให้แก่ประชาชนในชุมชนอยู่แล้ว โดยเฉพาะมีอาคารสถานที่พร้อมและห้องสมุด โรงเรียนหรือสามารถจัดเป็นห้องสมุดโรงเรียนที่ให้บริการแก่ประชาชนในชุมชนได้โดยจัดทำเป็นแหล่งความรู้ให้บริการแก่ชาวบ้านได้เข้ามาใช้บริการโดยไม่จำกัดเวลา เพศ และวัย

4. แหล่งความรู้ที่จัดขึ้นในสถานที่สาธารณะหรือที่ที่ประชาชนบริจาคน ในบางหมู่บ้านไม่มี วัด โรงเรียนหรือที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน จึงมีข้อจำกัด ทำให้ไม่มีฐานในการที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งความรู้หมู่บ้านได้ แต่ก็สามารถที่จะพัฒนาที่สาธารณะหรือสถานที่ที่มีผู้บริจาคนให้ในหมู่บ้านให้เป็นแหล่งความรู้หมู่บ้านได้ โดยสถานที่ดังกล่าวจะต้องอยู่ในหมู่บ้านประชาชนทุกคนสามารถมาใช้บริการได้อย่างสะดวกและปลอดภัย

สรุปได้ว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากประสบการณ์และการฝึกอบรมที่แต่ละบุคคลได้รับมา ซึ่งพฤติกรรมที่มีเปลี่ยนไปนั้นประกอบด้วยความรู้ ทักษะ หรือความรู้สึกร่วมกัน

เนาวรัตน์ ลิขิตวัฒนเศรษฐ์ (2544 : 29) กล่าวถึง รูปแบบและลักษณะของแหล่งเรียนรู้ไว้ดังนี้

1. จัดบรรยากาศในแหล่งเรียนให้เป็นสภาพจริง / เหมือนสภาพจริง
2. จัดทรัพยากรในแหล่งเรียนรู้ให้พอเพียง
3. ปรับสภาพของสถานที่เรียนให้ผู้เรียนเรียนด้วยตนเองให้มากที่สุด
4. จัดบริเวณโรงเรียนให้เกิดแหล่งเรียนรู้และแหล่งสนับสนุนการเรียนรู้อย่างเหมาะสม
5. จัดศูนย์วิทยากรให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย

6. จัดกิจกรรมส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย โดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง

7. การร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชนดูแลสภาพแวดล้อมให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทั้งในและนอกโรงเรียน

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2545 : 2-3) กล่าวถึง ขั้นตอนการทำจุดศึกษา (การพัฒนาสภาพแวดล้อมในสถานศึกษาที่มีอยู่ให้ดีขึ้น) ไว้ดังนี้

1. แต่งตั้งคณะกรรมการจัดสภาพแวดล้อมในบริเวณโรงเรียนเป็นสื่อในการเรียนรู้

2. ศึกษา เนื้อหา วิเคราะห์หลักสูตร

3. สำรวจจุดบริเวณสถานศึกษาว่า บริเวณใดมีสภาพที่สามารถปรับและพัฒนาให้เป็นจุดที่นักเรียน

4. กำหนดจุดศึกษา เพื่อพิจารณาความสัมพันธ์และคณะครูจะร่วมกันตัดสินใจว่า

จัดจุดศึกษาใดบ้าง

5. กำหนดจุดศึกษา โดยคณะครู และนักเรียนอาจร่วมกันกำหนดชื่อ เพื่อความชัดเจนในการปฏิบัติกิจกรรมต่อไปซึ่งจุดศึกษาแต่ละแห่งจะใช้จัดกิจกรรมได้ทุกกลุ่มประสบการณ์

พงสันต์ คีนาน (2544 : 53-54) ได้กล่าวถึง การดำเนินงานเกี่ยวกับการปรับปรุงสภาพภายในโรงเรียนให้เป็นส่วนพฤกษศาสตร์ภายในโรงเรียนดังนี้

1. ขั้นที่ 1 สำรวจ รวบรวมข้อมูล พรรณไม้ต่าง ๆ ที่มีภายในบริเวณโรงเรียนจัดบัญชีรายชื่อไว้

2. ขั้นที่ 2 พิจารณาว่า พรรณไม้ในท้องถิ่นบางชนิด นักเรียนน่าจะได้เรียนรู้แต่ภายในโรงเรียน ไม่มี แต่มีในท้องถิ่นนั้น ๆ ก็นำพรรณไม้นั้น ๆ มาปลูกไว้

3. ขั้นที่ 3 จัดทำป้ายสวนพฤกษศาสตร์ไว้ให้เห็นชัดเจน

พิกุล ศรีบุญเรือง (2542 : 26-27) ได้นำเสนอแนวคิดการจัดการเรียนรู้เป็นจุดการศึกษา สิ่งแวดล้อมในโรงเรียนเป็นแหล่งการเรียนรู้ โดยให้ความหมายจุดศึกษาสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนว่า หมายถึง การจัดสภาพสิ่งแวดล้อมภายในบริเวณโรงเรียน หรือนอกโรงเรียน เพื่อใช้เป็นสื่อกลางให้นักเรียนได้สืบค้นหาความรู้ในเรื่องต่าง ๆ โดยได้กำหนดตัวอย่างจุดศึกษา ไว้เป็น 10 จุดด้วยกัน

1. จุดในลำเหมือง ใช้สอนเรื่องระบบนิเวศ

2. จุดสวนดอกไม้ ใช้สอนเรื่องพืชดอกและการขยายพันธุ์

3. จุดพืชไร่ดอก ใช้สอนเรื่องพืชไร่ดอก

4. จุดเรียนรู้เรื่องดิน หิน กรวด ทราย ใช้สอนเรื่องดิน หิน กรวด ทราย ในท้องถิ่น

5. จุดโรงอาหาร ใช้สอนเรื่องสารพิษในอาหาร สิ่งแวดล้อมด้านโภชนาการ

6. จุดแหล่งน้ำในโรงเรียน ใช้สอนแหล่งน้ำ การใช้น้ำในโรงเรียนและท้องถิ่น
7. จุดสังเกตให้มีความรู้ ใช้สอนเรื่องทักษะการสังเกต เพื่อให้ได้ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมรอบตัว
8. จุดศึกษาชุมชน ใช้สอนเรื่องการเรียนรู้เกี่ยวกับชุมชน ปัญหา และการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน
9. จุดสมุนไพรบ้านเรา ใช้สอนเรื่องสมุนไพร สรรพคุณต่างๆ และการนำสมุนไพรในท้องถิ่นไปใช้ในชีวิตประจำวัน
10. จุดประหยัดพลังงานไฟฟ้า ใช้สอนอาชีพการใช้เครื่องไฟฟ้าให้ประหยัด
 - บุญเลิศ มาแสง (2530 : 139) ได้กล่าวถึง การจัดตั้งแหล่งความรู้ของกรมการศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งกำหนดวัตถุประสงค์การจัดตั้งไว้ 5 ประการคือ
 1. พัฒนาแหล่งวิทยาการของหมู่บ้าน เช่น ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านและที่อ่านหนังสือวัดหรือโรงเรียน ให้เป็นแหล่งความรู้หมู่บ้านที่สามารถให้บริการแก่ประชาชนได้ทุกกลุ่ม ทุกเพศ ทุกวัย
 2. จัดตั้งแหล่งความรู้หมู่บ้านขึ้นในพื้นที่ที่ซึ่งยังไม่เคยมีการจัดตั้งแหล่งวิทยาการรูปแบบใด ๆ มาก่อน
 3. เปิดโอกาสให้ประชาชนในหมู่บ้านและในชุมชนที่ใกล้เคียง ได้มีโอกาสศึกษาค้นคว้า หากความรู้ด้วยตนเองได้อย่างกว้างขวางตลอดเวลา ได้รับการบริการทางการศึกษาในรูปแบบของกิจกรรมต่างๆ ที่ช่วยพัฒนาทักษะ ความสามารถในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตตามความพร้อมและตามความต้องการของตน
 4. ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารกิจกรรมการศึกษาด้วยตนเองโดยอาศัยองค์กรท้องถิ่นหรือตัวแทนของประชาชนในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มนักศึกษาทางไกล กลุ่มพลังมวลชน และอาสาสมัครในหมู่บ้าน
 5. ส่งเสริมให้เกิดการระดมทรัพยากร และการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐ ตั้งแต่ระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน และหน่วยงานภาคเอกชนตามแนวนโยบายการพัฒนาชนบทแห่งชาติ

3.6 แนวคิดการจัดการศึกษาที่เกี่ยวข้องข้องกับแหล่งเรียนรู้

การจัดการศึกษาในปัจจุบันต้องยึดหลักว่าผู้เรียนสำคัญที่สุด และให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ โดยการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ตรง ตามความต้องการ ความสนใจและความถนัด

จากสื่อและแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ซึ่งแนวคิดที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับแหล่งเรียนรู้ มีดังนี้

ปรัชญาการศึกษา แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการใช้แหล่งเรียนรู้เพื่อประโยชน์ในการศึกษาหาความรู้ ได้แก่

1. ปรัชญาการศึกษาแบบมนุษยนิยม มีแนวคิดที่เน้นความเป็นเอกัตบุคคลเป็นสำคัญ และให้ความสำคัญในเรื่องความแตกต่างระหว่างบุคคล ตามความต้องการ ความสนใจและความปรารถนาของผู้เรียน โดยถือหลักว่า มนุษย์ทุกคนเกิดมาโดยไม่มีขีดจำกัดความสามารถในการพัฒนาตนเอง ถ้าอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนา และท้ายที่สุดมนุษย์คือผู้ที่กำหนดความต้องการของตนเอง มีความคิดริเริ่ม มีความตั้งใจ รู้จักตัดสินใจ มีเสรีภาพ และมีความรับผิดชอบในอันที่จะก้าวไปสู่สิ่งที่ดีที่สุดในแต่ละคนจะเป็นได้ (Elias and Merriam, 1980 : 109-115)

2. ปรัชญาการศึกษาแบบพิพัฒนาการนิยม มีแนวคิดที่จะให้คนเรานั้นมาพิจารณาถึงสิ่งที่เป็นจริงเท่าที่มนุษย์สามารถที่จะมีประสบการณ์ได้ในชีวิตจริง ถือว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่เรา มีประสบการณ์ได้เป็นความจริงตามสภาพที่เป็นอยู่ หรืออาจกล่าวได้ว่าโลกที่เราอาศัยอยู่ คือโลกแห่งประสบการณ์ของคนเรานั้นเอง โดยนำประสบการณ์นั้นมาพิจารณาว่าถูกต้องเหมาะสมดีหรือไม่ แก้ปัญหาได้หรือไม่ ทำให้เกิดการเรียนรู้อะไรใหม่ ๆ หรือเป็นการย้าให้เกิดความเชื่อมั่นในความรู้เท่าที่เรียนมาจากประสบการณ์เดิมมากยิ่งขึ้น (สาโรช บัวศรี, 2530 : 184)

สาระสำคัญของการศึกษาแบบมนุษยนิยมและแบบพิพัฒนาการนิยม เน้นที่ตัวผู้เรียนเป็นสำคัญ การศึกษาไม่จำกัดอยู่เพียงเฉพาะในห้องเรียนหรือในโรงเรียนเท่านั้น แต่หากรวมไปถึงกิจกรรมทุกอย่างที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน

การเรียนรู้ของบุคคล เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์ทุกคน เพราะการเรียนรู้เป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิต มนุษย์มีการเรียนรู้ตั้งแต่แรกเกิดจนถึงก่อนตาย ดังนั้น เป้าหมายสำคัญของการจัดการศึกษา ก็คือการสร้างให้ผู้เรียนเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ ให้โอกาสผู้เรียนได้เรียนอย่างมีความสุข มีความสมดุล เรียนที่จะรู้ เรียนที่จะทำ เรียนที่จะอาศัยอยู่ร่วมกัน และเรียนรู้ตามศักยภาพของแต่ละบุคคลที่พึงจะเป็น

นักวิชาการได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ดังนี้

กานเย่ (Gagne, 1970 : 3) ให้ความหมายของการเรียนรู้ว่า การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงสมรรถภาพอันเนื่องมาจากสถานการณ์ที่กำหนดขึ้น

ฮิลการ์ด (Hilgard. 1975 : 194) ความหมายของการเรียนรู้ว่า การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่แตกต่างไปจากสภาพเดิม

ซิมบาโด (Zimbardo. 1979 : 37) ความหมายของการเรียนรู้ว่า การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงสัมพันธ์ของพฤติกรรมอันเป็นผลมาจากประสบการณ์ และการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ถาวร

โรเวอร์ และ บี-โฮวี (Rohwer & B-Howe. 1980 : 21) ความหมายของการเรียนรู้ว่า การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสติปัญญาที่ค่อนข้างถาวรและสามารถสังเกตการณ์เปลี่ยนแปลงนั้นได้จากพฤติกรรมของบุคคล

คลิฟฟอร์ด (Clifford. 1981 : 233) ความหมายของการเรียนรู้ว่า การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงสัมพันธ์ของพฤติกรรมอันเป็นผลมาจากการได้รับประสบการณ์หรือการฝึกอบรม

ไคลน์ (Klein. 1991 : 2) ความหมายของการเรียนรู้ว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการทดลองที่เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงเชิงสัมพันธ์ที่ถาวรของพฤติกรรม ซึ่งอธิบายไม่ได้ด้วยสภาวะอารมณ์ชั่วคราว วุฒิภาวะ หรือการตอบสนองโดยกำเนิด

ดังนั้น การเรียนรู้ จึงเป็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากประสบการณ์และการฝึกอบรมที่แต่ละบุคคลได้รับมา ซึ่งพฤติกรรมที่เปลี่ยนไปนั้นประกอบด้วยความรู้ ทักษะ หรือความรู้สึกรู้

4. แนวทางการดำเนินงานการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้

4.1 แนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษา

แนวความคิดในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ มุ่งเน้นให้มีการเรียนรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติจริงในสภาพแวดล้อมจริง โดยมีความเชื่อว่าจะทำให้ผู้เรียนมีความรู้ และทัศนคติที่ดีต่อสภาพแวดล้อม รักถิ่นฐาน สามารถสืบทอดความรู้จากบรรพบุรุษ เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติที่ก่อให้เกิดทักษะ และนำไปสู่การประกอบอาชีพได้ เป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับการปฏิรูปการเรียนรู้ที่เอาความจริงและผู้เรียนเป็นหลัก และเอาวิชาเป็นส่วนประกอบ สภาพแวดล้อมดังกล่าวจะช่วยกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ๆ ของนักเรียน ศิริกาญจน์ โกสุมภ์ และดารณี คำวัจนัง (2545 : 19) แหล่งการเรียนรู้ที่โรงเรียนสามารถจัดและดำเนินการได้มีหลายประเภท ขึ้นอยู่กับกำลังความสามารถของโรงเรียน แต่ละแห่งที่จะดำเนินการได้ตามศักยภาพ เช่น โรงเรียนที่มีบริเวณพื้นที่กว้างขวางอาจจัดแหล่งการเรียนรู้ในลักษณะของสวนพฤกษศาสตร์ หรืออุทยานการศึกษา นอกเหนือจากการจัดห้องสมุดโรงเรียน และการจัดมุมต่าง ๆ ในบริเวณโรงเรียน

ศิริกาญจน์ โกสุมภ์ และคารณิ คำจันง (2545 : 64-65) กล่าวถึง แนวการจัดสวนพฤกษศาสตร์ในโรงเรียน ไว้ดังนี้

1. การเลือกสถานที่ในการสร้างสวนพฤกษศาสตร์ ควรเลือกบริเวณที่เป็นสวนหรือมีต้นไม้ยืนต้นหนาแน่น หรือมีชัยภูมิที่เหมาะสม เช่น เป็นป่าธรรมชาติ และอยู่ใกล้แหล่งน้ำพอสมควร รวมทั้ง เป็นบริเวณที่สามารถพัฒนาให้เป็นสวนพฤกษศาสตร์ได้โดยไม่ต้องเริ่มต้นใหม่ทั้งหมด การเลือกสถานที่สร้างสวนพฤกษศาสตร์กับการเลือกพรรณพืชที่จะนำมาปลูกควรมีความเหมาะสมต่อกัน

2. การเตรียมพื้นที่ เมื่อเลือกพื้นที่ได้แล้ว ควรมีการออกแบบว่า สวนพฤกษศาสตร์ที่เหมาะสมสำหรับโรงเรียนมีลักษณะอย่างไร จะจัดแบ่งพื้นที่ในสวนอย่างไร พืชชนิดใดควรจัดปลูกในบริเวณไหน

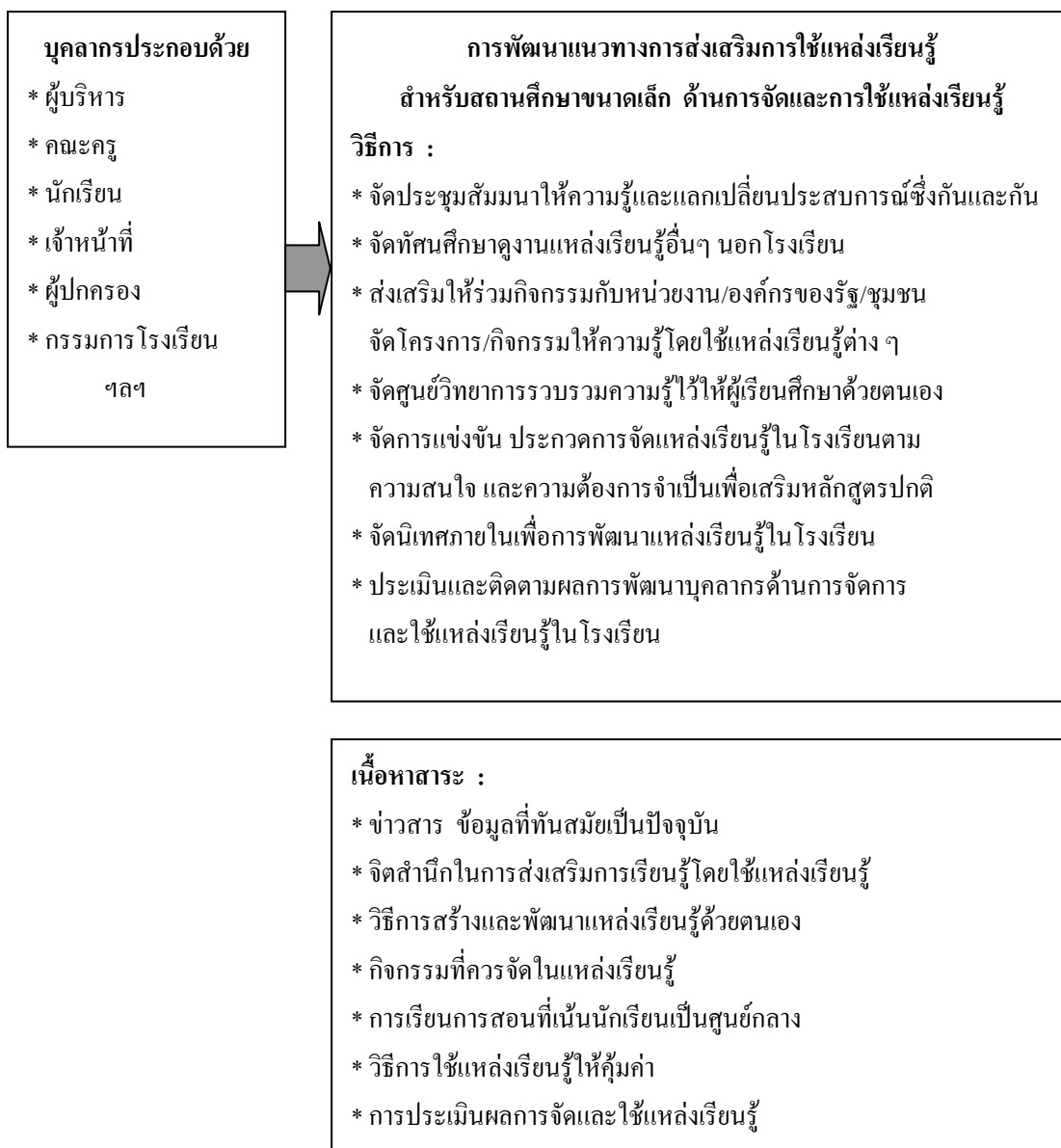
3. การเตรียมพรรณไม้และปลูกต้นไม้เพิ่ม คณะครูและนักเรียนควรมีบทบาทร่วมกันในการจัดหาพรรณไม้และปลูกต้นไม้ หรือบางครั้งต้องจัดซื้อ จัดหา บางโรงเรียนอาจจัดเป็นการทำบุญในลักษณะทอดผ้าป่าต้นไม้ แล้วเชิญชุมชนมาร่วมบริจาค และร่วมกันปลูกต้นไม้

4. การจัดทำป้ายชื่อและสรรพคุณของต้นไม้บางชนิด รวมทั้งคุณสมบัติในกรณีที่เป็นพืชสมุนไพรว่า ช่วยรักษาโรคใดได้บ้าง เช่น กะเพรา มีสรรพคุณแก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ ปวดท้อง เป็นต้น

5. การดูแลรักษา ควรจัดให้นักเรียนแบ่งกลุ่มกันดูแลรักษาสวนพฤกษศาสตร์เป็นประจำเดือน เพื่อดูแลให้ต้นไม้ในสวนพฤกษศาสตร์อย่างสม่ำเสมอ และควรจัดกิจกรรมพัฒนาสวนพฤกษศาสตร์เป็นประจำเดือน เพื่อดูแลให้ต้นไม้ในสวนพฤกษศาสตร์เจริญงอกงามและตัดกิ่งไม้ที่แห้งหรือเกะกะ

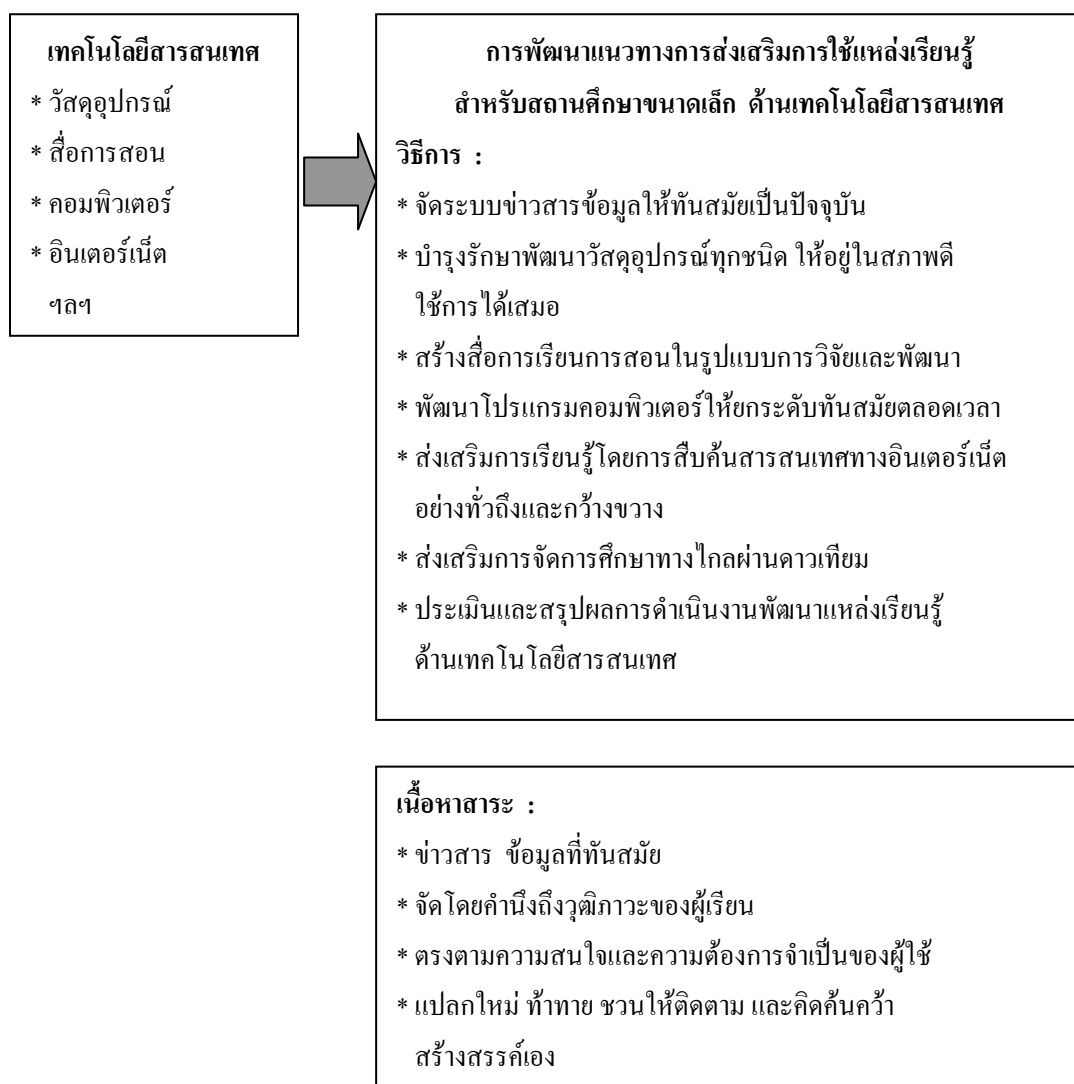
แนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ภายในโรงเรียน อาจทำได้โดยใช้ยุทธศาสตร์ดังต่อไปนี้ (กรมสามัญศึกษา. 2542ก : 20-24)

1. ยุทธศาสตร์การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ สำหรับสถานศึกษาขนาดเล็ก ด้านการจัดและการใช้แหล่งเรียนรู้เป็นวิธีการกระตุ้นให้บุคลากรเห็นความสำคัญของการจัดและใช้แหล่งเรียนรู้ โดยมีแนวทางการดำเนินงานสรุปเป็นแผนภาพ ดังรายละเอียดในภาพประกอบ 3

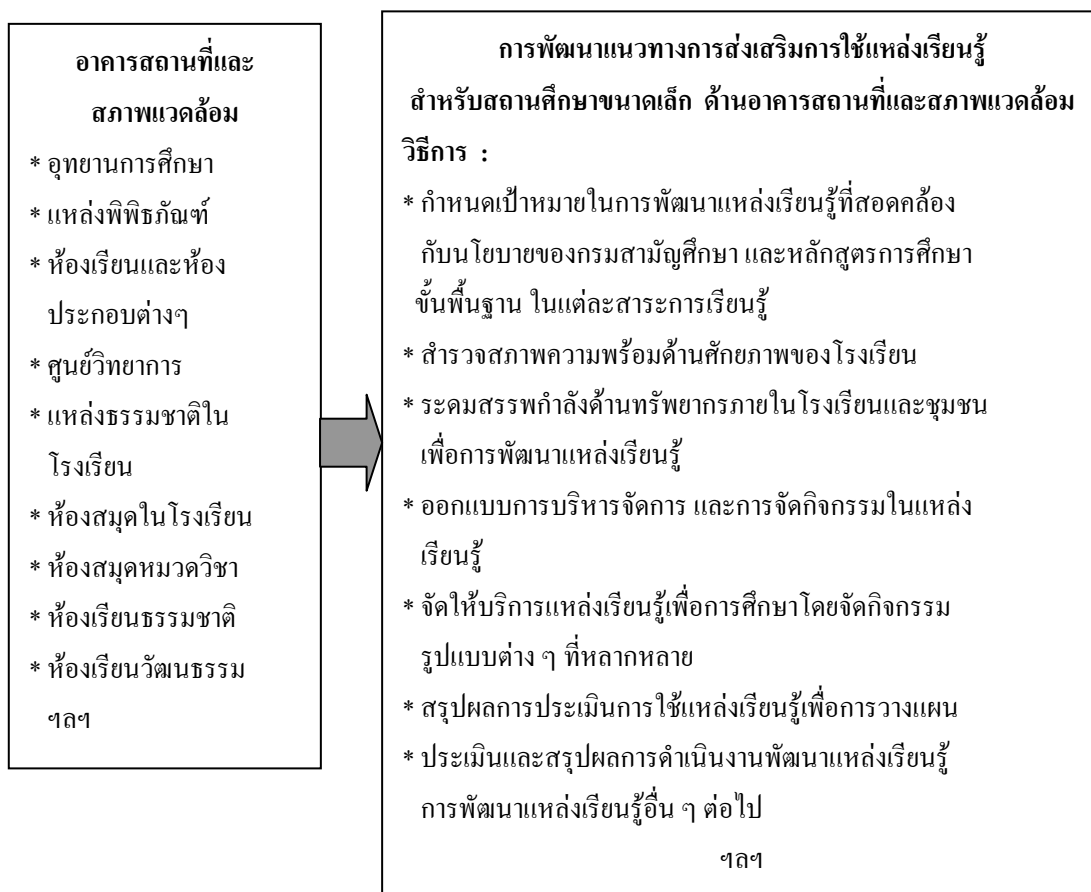
ภาพประกอบ 3 ยุทธศาสตร์การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้
สำหรับสถานศึกษาขนาดเล็ก ด้านการจัดและ การใช้แหล่งเรียนรู้

2. ยุทธศาสตร์การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ สำหรับสถานศึกษาขนาดเล็ก ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นวิธีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ประกอบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยมีแนวทางการดำเนินงาน สรุปเป็นแผนภาพ ดังรายละเอียดในภาพประกอบ 4

ภาพประกอบ 4 ยุทธศาสตร์การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ สำหรับสถานศึกษาขนาดเล็ก ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ

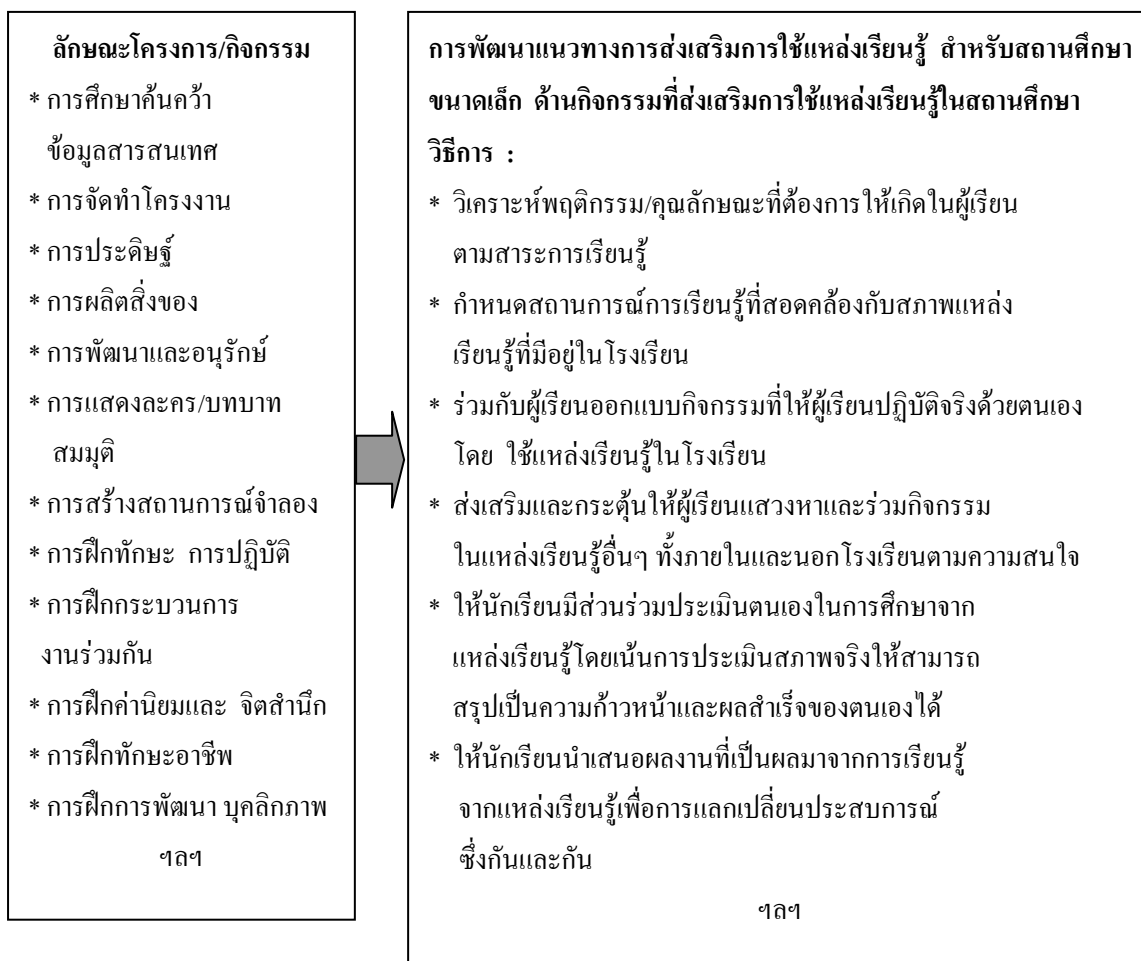
3. ยุทธศาสตร์การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ สำหรับสถานศึกษาขนาดเล็ก ด้านอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม เป็นวิธีดำเนินการจัดแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนให้มีความหลากหลายเพียงพอ และมีประสิทธิภาพ โดยมีแนวทางการดำเนินงาน สรุปเป็นแผนภาพดังรายละเอียดในภาพประกอบ 5

ภาพประกอบ 5 ยุทธศาสตร์การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ สำหรับสถานศึกษาขนาดเล็ก ด้านอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม

ที่มา : กรมสามัญศึกษา. 2542ก : 23

4. ยุทธศาสตร์การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ สำหรับสถานศึกษาขนาดเล็ก ด้านกิจกรรมที่ส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษาเป็นวิธีดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้เหมาะสมตามต้องการและความแตกต่างของผู้เรียน โดยมีแนวทางการดำเนินงานสรุปเป็นแผนภาพ ดังรายละเอียดในภาพประกอบ 6

ภาพประกอบ 6 ยุทธศาสตร์การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้สำหรับสถานศึกษาขนาดเล็ก ด้านกิจกรรมที่ส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษา

4.2 แนวทางการดำเนินงานการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2545ก : 143-144) กล่าวถึงลักษณะของสื่อการเรียนรู้ที่จะนำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ ควรมีหลากหลายทั้งสื่อจากธรรมชาติ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อเทคโนโลยี และสื่ออื่นๆ สถานศึกษา หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการดังนี้

1. จัดทำและจัดหาสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้เป็นสื่อการเรียนรู้
2. ศึกษาค้นคว้า วิจัย เพื่อพัฒนาสื่อการเรียนรู้ โดยสอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน
3. จัดทำและจัดหาสื่อการเรียนรู้ สำหรับการศึกษาค้นคว้าของผู้เรียน และสำหรับเสริมความรู้ของผู้สอน
4. ศึกษาวิธีการเลือกและใช้สื่อการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพในสถานศึกษาและในชุมชน
5. ศึกษาวิธีการวิเคราะห์และประเมินคุณภาพมาตรฐานสื่อการเรียนรู้ที่จัดทำขึ้นเอง และเลือกนำมาใช้ประกอบการเรียนรู้
6. จัดหาหรือจัดให้มีแหล่งการเรียนรู้ ศูนย์สื่อการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพในสถานศึกษาและในชุมชน เพื่อศึกษาค้นคว้าแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ระหว่างสถานศึกษา ท้องถิ่น ชุมชน และสังคมอื่น
7. จัดให้มีเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อเชื่อมโยงและแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ระหว่างสถานศึกษา ท้องถิ่น ชุมชน และสังคมอื่น ๆ
8. จัดให้มีการกำกับ ติดตาม และประเมินผลการดำเนินงานเกี่ยวกับสื่อ และการใช้สื่อการเรียนรู้เป็นระยะ ๆ

กรมวิชาการ (2539 : 10-19) ได้สรุปรายงานผลการวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับกระบวนการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาเกี่ยวกับการสนับสนุนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของผู้บริหารในสถานศึกษาว่า ผู้บริหารควรสนับสนุนเรื่องดังต่อไปนี้

1. เชิญวิทยากรในท้องถิ่นมาบรรยายให้ความรู้กับคณะครูและนักเรียน
2. ส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ของครูกับประชาชนในท้องถิ่น
3. สนับสนุนด้านงบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์ และสถานที่
4. แนะนำให้ครูผู้สอนนำความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านสอดแทรกในการสอนกลุ่มวิชาการพื้นฐานอาชีพ
5. พานักเรียนไปศึกษานอกสถานที่

6. แนะนำให้ครูผู้สอน ศึกษาหาความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น แล้วนำมาใช้จัดการเรียนรู้
7. ส่งเสริมการสำรวจแหล่งเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น
8. ส่งเสริมการจัดกิจกรรมในวันสำคัญ
9. เชิญวิทยากรในท้องถิ่นมาร่วมวางแผนในการจัดการเรียนการสอน
10. ปรับหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น

นอกจากนี้กองวิจัยทางการศึกษาระดับกรมวิชาการยังได้สรุปข้อเสนอแนะของศึกษานิเทศก์ ผู้บริหาร และครูผู้สอนในสถานศึกษาเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น ไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ ในส่วนของสถานศึกษา ดังนี้

1. สำรวจ รวบรวมข้อมูล เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และจัดทำเอกสารเผยแพร่
2. ประสานงานและให้ความร่วมมือกับชุมชนในท้องถิ่นจัดประชุมชี้แจงให้ผู้สอน

เห็นความสำคัญและคุณค่าของการนำภูมิปัญญาไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน

3. กำหนดนโยบายที่ชัดเจน ให้โรงเรียนนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้
4. จัดแนวปฏิบัติหรือคู่มือในการนำไปใช้
5. ส่งเสริมการนำไปใช้อย่างจริงจัง

กรมสามัญศึกษา (2542ก : 23) กล่าวถึงวิธีดำเนินการ จัดแหล่งเรียนรู้ให้มีความหลากหลาย เพียงพอ และมีประสิทธิภาพ โดยมีแนวทางการดำเนินการ ดังนี้

1. กำหนดเป้าหมายในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่สอดคล้องกับนโยบายของกรมสามัญศึกษาและหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานในแต่ละสาระการเรียนรู้
2. สำรวจสภาพความพร้อมด้านศักยภาพของโรงเรียน
3. ระดมสรรพกำลังด้านทรัพยากรภายในโรงเรียนและชุมชน เพื่อการพัฒนาแหล่งเรียนรู้
4. ออกแบบการบริหารจัดการ และการจัดกิจกรรมในแหล่งเรียนรู้
5. จัดให้บริการแหล่งเรียนรู้เพื่อการศึกษาโดยจัดกิจกรรม รูปแบบต่าง ๆ ที่หลากหลาย
6. สรุปผลการประเมินการใช้แหล่งเรียนรู้เพื่อการวางแผน
7. ประเมินและสรุปผลการดำเนินงานพัฒนาแหล่งเรียนรู้ การพัฒนาแหล่งเรียนรู้อื่น ๆ

ต่อไป

เนาวรัตน์ ณิชิตวัฒน์เศรษฐ์ (2544 : 31) กล่าวถึง แนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ ดังนี้

1. ตั้งใจมั่นว่าจะทำ จะสร้าง จะพัฒนา
2. ประชุมครูอาจารย์

3. ประชาสัมพันธ์ให้นักเรียน – ประชาชนทราบ
4. ตั้งคณะกรรมการบริหารโครงการ
5. กำหนดนโยบายโดยยึดธรรมเนียม พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ แผนพัฒนาการศึกษาฯ นโยบายกรม นโยบายกระทรวง
6. กำหนดเป้าหมายจะสร้างแหล่งเรียนรู้ใหม่เพิ่มและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่มากน้อยเพียงใด โดยคำนึงนโยบายการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ความพร้อมความต้องการของนักเรียนและชุมชน
7. ศึกษาเอกสารแหล่งเรียนรู้นอกโรงเรียนอื่น ๆ ชุมชน สถานประกอบการ บุคลากร ฯลฯ
8. สำรวจวิเคราะห์แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน
9. ตั้งคณะทำงาน
10. พัฒนาบุคลากร (ประชุม อบรมสัมมนา ศึกษาดูงาน คั่นคว้า)
11. จัดการทรัพยากร กำหนดบทบาทหน้าที่ งบประมาณ อาคารสถานที่ (วัสดุอุปกรณ์)
12. วางแผนการทำงาน จัดทำโครงการ ปฏิทินการปฏิบัติงาน
13. ดำเนินโครงการสร้างและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ คำนึงถึงการออกแบบ (รูปแบบ วิธีการ)
14. ส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ให้ครูจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยใช้แหล่งเรียนรู้ ส่งเสริมให้นักเรียนเข้าใช้ โดยประชาสัมพันธ์ จัดนิทรรศการ จัดสัปดาห์แห่งการเรียนรู้
15. ประเมินและพัฒนาแหล่งเรียนรู้
16. สรุปหรือรายงาน
17. เผยแพร่ประชาสัมพันธ์

พิสมัย ถีตะแก้ว (2543 : 127-128) เสนอแนวทางที่ผู้บริหารควรที่จะพิจารณาในการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ ดังนี้

1. สำรวจแหล่งเรียนรู้ จัดสำรวจแหล่งเรียนรู้แต่ละประเภท ได้แก่ แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน กลุ่มโรงเรียน ในท้องถิ่นและนอกท้องถิ่น โดยบันทึกข้อมูลสำคัญของแหล่งเรียนรู้นั้น ๆ ไว้อย่างครบถ้วน
2. จัดทำทะเบียนแหล่งเรียนรู้ เมื่อได้ข้อมูลแหล่งเรียนรู้ประเภทต่าง ๆ แล้ว นำข้อมูลเหล่านั้นมาจัดทำทะเบียนแหล่งเรียนรู้ ซึ่งอาจแบ่งตามประเภทหรือแบ่งตามลักษณะเพื่อความสะดวกในการนำมาใช้ประโยชน์ ส่งเสริมประสบการณ์และความรู้ให้แก่นักเรียน
3. ส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ ผู้บริหารควรส่งเสริมและสนับสนุนให้ครูได้ใช้แหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ประกอบกับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน อาจจัดนิทรรศการแนะนำแหล่งเรียนรู้หรือจัดทำเอกสารแจกเผยแพร่แก่ครูในโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ

4. ปรับปรุงทะเบียนแหล่งเรียนรู้ ผู้บริหารควรให้ฝ่ายที่เกี่ยวข้องดำเนินการตรวจสอบ และปรับปรุงทะเบียนแหล่งเรียนรู้ให้เป็นปัจจุบันอยู่เสมอ เพราะเวลาผ่านไปทรัพยากรบางอย่าง อาจเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะทรัพยากรบุคคล ซึ่งได้แก่ผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ ดังนั้นควรที่จะได้ สํารวจแหล่งวิทยาการและปรับปรุงให้ทันสมัยอยู่เสมอ

ถัดมา ศิลา น้อย (2534 : 22) กล่าวว่า การใช้แหล่งเรียนรู้สังคมศึกษาให้เกิดผลดีและ ตรงต่อจุดประสงค์การเรียนการสอนมีวิธีการดังนี้

1. การวางแผน การวางแผนการศึกษาแหล่งเรียนรู้ เพื่อเป็นการเตรียมการดำเนินงาน ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย และมีคุณค่าแก่การเรียนการสอน มีวิธีดังนี้

1.1 วางหลักการก่อนว่าจะใช้แหล่งเรียนรู้ชนิดใด เพื่อให้สอดคล้องตรงกับ จุดประสงค์มากที่สุด เช่น ใช้สถานที่ วัสดุ หรือกิจกรรมในชุมชน

1.2 เตรียมการเรื่องสวัสดิการอื่น ๆ เช่น ยา เพื่อใช้ในการปฐมพยาบาลเบื้องต้น สถานที่พักผ่อน ห้องสุขา ด้วยการสำรวจ สอบถามเจ้าของสถานที่ที่ศึกษา

1.3 การศึกษาแหล่งเรียนรู้จะใช้วิธีการใดบ้างในการให้ได้คำตอบมา เช่น การสำรวจ การสอบถาม การสัมภาษณ์

1.4 ระยะเวลาในการศึกษาแหล่งเรียนรู้ ใช้ระยะเวลาประมาณเท่าไร มากเกินไป หรือไม่ จะจำกัดเวลาอย่างไร

1.5 ในกรณีที่ต้องไปไกลจากโรงเรียนที่ใช้ระยะเวลาในการเดินทาง ต้องติดต่อ เรื่องพาหนะ เส้นทาง ระยะเวลา

1.6 ขออนุญาตจากผู้บริหารโรงเรียน เขียนรายละเอียดของการเดินทางไปศึกษา แหล่งเรียนรู้ ตารางเวลา ขานพาหนะ รายละเอียดเกี่ยวกับค่าใช้จ่าย ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.7 ทำหนังสือขออนุญาตผู้ปกครองให้ชัดเจน พร้อมทั้งแนบรายละเอียดต่าง ๆ เช่น โครงการ กำหนดการ

1.8 เตรียมคำถาม อุปกรณ์ที่ช่วยในการไปศึกษาในครั้งนี้ดำเนินไปด้วยดี พร้อมส่ง หัวข้อที่นักเรียนต้องการทราบรายละเอียดไปยังสถานที่ที่จะศึกษา รวมทั้งแนบรายละเอียดอื่น ๆ เช่น โครงการ กำหนดการ กำหนดวิธีการประพฤติปฏิบัติตนในการศึกษาแหล่งเรียนรู้ เช่น ระเบียบวินัย

1.9 การแต่งกายที่เหมาะสม การเลือกตัวแทนกล่าวขอบคุณแทนเพื่อนนักเรียน และ อุปกรณ์ที่ต้องใช้ เช่น สมุด ปากกา น้ำดื่ม กล้องถ่ายภาพ

1.10 ปูพื้นความรู้เกี่ยวกับแหล่งความรู้ที่อื่น ๆ โดยใช้ภาพถ่าย ภาพโปสเตอร์ สไลด์ วีดิทัศน์ เป็นการสร้างความสนใจให้นักเรียน

1.11 หลังจากการใช้แหล่งเรียนรู้แล้ว อาจมีข้อบกพร่องที่ควรแก้ไข เพราะฉะนั้น ครูจะต้องเตรียมแบบประเมินผลของการศึกษาแหล่งเรียนรู้ด้วย เพื่อจะทำให้แหล่งเรียนรู้มีรูปแบบที่สมบูรณ์

วนิดา เลาหวัฒน์ (2546 : 113) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การใช้ประโยชน์จากแหล่งวิชาชุมชน ของโรงเรียนประถมศึกษา ในจังหวัดอุบลราชธานี ได้สรุปข้อเสนอแนะของครูและผู้บริหาร สถานศึกษาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากแหล่งวิชาชุมชนของสถานศึกษาในจังหวัดอุบลราชธานี คือ

ข้อเสนอแนะของครู

1. ครูควรทำความรู้จักกับชุมชนที่สถานศึกษาตั้งอยู่
2. ครูผู้สอนควรมองเห็นถึงความสำคัญของการใช้แหล่งวิชาชุมชนประกอบการสอน
3. ครูควรใช้ประโยชน์จากแหล่งวิชาชุมชนให้สม่ำเสมอ
4. ครูควรมีการวางแผนในการใช้แหล่งวิชาชุมชนไว้เป็นปี ๆ ไป
5. ครูควรใช้แหล่งวิชาชุมชนมาประกอบการสอนให้มากที่สุด เพราะจะทำให้เด็ก

ได้รับประสบการณ์จริง

6. ครูไม่สนใจการใช้แหล่งวิชาชุมชน ไม่มีข้อมูลและไม่ได้ประจำอยู่ในชุมชน
- สรุปข้อเสนอแนะของผู้บริหาร

1. ควรชี้แจงและประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทราบถึงความสำคัญของทรัพยากร

ในชุมชนและเกิดศรัทธา

2. ควรมีการสัมมนาวิทยากรในท้องถิ่น เพื่อจัดบริการในการใช้แหล่งวิชาชุมชนในโอกาส

ต่อไป

3. ควรจัดตั้งศูนย์วัสดุท้องถิ่น เพื่อเก็บทรัพยากรท้องถิ่นที่เป็นประโยชน์ไว้

เพื่อประโยชน์ทางการศึกษา

4. สนับสนุนให้มีความสำคัญและให้เกียรติแก่บุคคลที่สร้างคุณประโยชน์แก่ชุมชน
5. ควรอบรมจริยธรรมแก่ประชาชนในหมู่บ้านในการใช้แหล่งวิชาชุมชน
6. ควรทำหนังสือแนะนำวิธีการต่าง ๆ ในการใช้แหล่งวิชาชุมชน
7. ควรมีการอบรมครูในเรื่องการใช้แหล่งวิชาชุมชน
8. ควรมีวิทยากรที่เชิญมาบรรยายได้โดยไม่คิดค่าตอบแทน

9. ให้สถานศึกษาเป็นศูนย์กลางและติดต่อประสานงานกับชุมชนอยู่เสมอ

สุวิทย์ มูลคำ และอรทัย มูลคำ (2545 : 107) กล่าวว่า ขั้นตอนการจัดการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้โดยใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนและธรรมชาติ มีขั้นตอนสำคัญดังต่อไปนี้

1. ขึ้นวางแผน ควรดำเนินการดังนี้

1.1 ผู้สอนและผู้เรียน ร่วมกันกำหนดวัตถุประสงค์ หัวข้อเรื่องหรือประเด็นที่จะศึกษาเรียนรู้ สํารวจแหล่งเรียนรู้ประเภทต่าง ๆ ซึ่งอาจเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ สอบถาม สํารวจ เป็นต้น

1.2 นำข้อมูลที่ได้มาจัดทำทะเบียน หมวดหมู่ รายชื่อ รายละเอียดของแหล่งเรียนรู้

1.3 ผู้สอนและผู้เรียนเลือกแหล่งเรียนรู้ ที่สอดคล้องกับเรื่อง และวัตถุประสงค์ที่ต้องการเรียน

1.4 ประสานขอความร่วมมือในการใช้แหล่งเรียนรู้

1.5 ผู้สอนและผู้เรียนร่วมกันกำหนดกรอบเนื้อหา ประเด็นศึกษา กิจกรรม หรือวิธีการที่จะศึกษา เช่น จะใช้วิธีการสังเกต จดบันทึก อัดเทป ถ่ายภาพ ถ่ายวีดิทัศน์ สัมภาษณ์ ลงมือปฏิบัติหรือทดลอง เป็นต้น ต้องมีการจัดเตรียมให้พร้อม

1.6 กำหนดและมอบหมายหน้าที่ ความรับผิดชอบ ให้ผู้เรียนทุกคนอย่างชัดเจน อาจทำเป็นเอกสาร แจกให้สมาชิกรับรู้ตรงกัน หรือกรณีแบ่งผู้เรียนออกเป็นกลุ่ม ให้โอกาสสมาชิกประชุม เตรียมการร่วมกัน

1.7 กำหนดวัน เวลา วิธีการเดินทางและค่าใช้จ่าย (ถ้ามี)

2. ขึ้นเก็บรวบรวมข้อมูล ควรดำเนินการดังนี้

2.1 ผู้สอนนำผู้เรียนไปเรียนที่แหล่งเรียนรู้ ซึ่งผู้สอนควรจะดูแลเอาใจใส่ในเรื่องความปลอดภัย หรือสังเกตพฤติกรรมของผู้เรียนและให้คำปรึกษาแนะนำตามความเหมาะสม

2.2 ผู้เรียนจะได้นำทักษะกระบวนการต่าง ๆ ไปใช้ในการเก็บข้อมูล เช่น การสังเกต การใช้ภาษาในการสัมภาษณ์ การจดบันทึกข้อมูลด้วยวิธีการต่าง ๆ เป็นต้น โดยผู้สอนคอยดูแลช่วยเหลือให้ผู้เรียนมีการศึกษาเรียนรู้ คอยไต่ถามถึงการทำกิจกรรมต่าง ๆ ตามที่เตรียมไว้เพื่อให้ได้ข้อมูลมากที่สุด

จากการศึกษาแนวคิด แนวทางการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ จากนักวิชาการหลาย ๆ ท่าน สามารถสังเคราะห์แนวทางการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ ได้ดังตาราง 1

ตาราง 1 ตารางสังเคราะห์แนวทางการดำเนินงานการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ของนักวิชาการ
ต่าง ๆ

หน่วยงาน /นักวิชาการ	แนวทาง								
	กรมวิชาการ	กองวิจัยทางการศึกษา	หน่วยศึกษานิเทศก์ กศ.	เนวาร์ตน์ ดิจิทัลเสริมฐู	พิสมัย ถิณะแก้ว	ลัดดา ศิลาน้อย	วนิดา เลาหวัฒน์	ศิวิทย์ และอรทัย มูลคำ	รวม
1. การสำรวจจัดทำข้อมูล	✓	✓	✓	✓					4
2. การวางแผนการใช้แหล่งเรียนรู้			✓	✓		✓	✓	✓	5
3. การสนับสนุนด้านงบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์	✓						✓	✓	3
4. การกำหนดนโยบาย แผนงาน โครงการ	✓	✓							2
5. การประชุมแต่งตั้งผู้รับผิดชอบ คณะทำงาน				✓				✓	2
6. การจัดทำแนวปฏิบัติหรือคู่มือการใช้ แหล่งเรียนรู้		✓							1
7. การจัดทำคู่มือหรือจัดหาสื่อ	✓				✓				2
8. การประชาสัมพันธ์แหล่งเรียนรู้				✓	✓		✓		3
9. การส่งเสริมการนำไปใช้อย่างจริงจัง	✓			✓					2
10.การติดตามประเมินผล สรุปผล	✓		✓	✓		✓			4

จากการสังเคราะห์ตามตาราง 1 ผู้วิจัยได้ศึกษาบริบทของสถานศึกษาขนาดเล็ก ที่มีความจำกัดด้านงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ และบุคลากร จึงสามารถสรุปแนวทางการดำเนินงานการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ที่เหมาะสมในสถานศึกษาขนาดเล็ก ได้ 3 ขั้นตอน ดังนี้

1. การวางแผนการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ หมายถึง 1) ศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการดำเนินงานการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ของสถานศึกษา 2) วิเคราะห์สภาพปัญหา

และความต้องการการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษา 3) สำรวจสภาพความพร้อมด้านศักยภาพของโรงเรียน 4) จัดประชุมชี้แจงให้ครูผู้สอนเห็นความสำคัญและคุณค่าของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน 5) ระดมกำลังด้านทรัพยากรภายในสถานศึกษาและชุมชนเพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้ และจัดทำจัดหาสื่อที่มีอยู่มาประยุกต์ เป็นสื่อการเรียนรู้ 6) ออกแบบการบริหารจัดการ และการจัดกิจกรรมในแหล่งเรียนรู้ 7) แต่งตั้งคณะทำงานส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ 8) กำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ และเป้าหมายในการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ 9) กำหนดวิธีการและระยะเวลาการดำเนินงานตามแนวทางการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ 10) ประชาสัมพันธ์ให้นักเรียนและประชาชนทราบ

2. การดำเนินงานและเก็บรวบรวมข้อมูลตามแนวทางการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ ประกอบด้วย 1) นำแผนงาน โครงการ กิจกรรม ไปสู่การปฏิบัติงาน 2) พัฒนาบุคลากร โดยการจัดประชุม การเข้ารับการอบรมสัมมนา ศึกษาดูงาน ค้นคว้า 3) จัดการทรัพยากร กำหนดบทบาทหน้าที่ งบประมาณ อาคารสถานที่ 4) ดำเนินการปฏิบัติงานตามแนวทางการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ตามกำหนดเวลาในแผนปฏิบัติการ 5) นิเทศการใช้แหล่งเรียนรู้ให้ครูจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยใช้แหล่งเรียนรู้ส่งเสริมให้นักเรียนเข้าใช้ โดยประชาสัมพันธ์ จัดนิทรรศการ จัดสัปดาห์แห่งการเรียนรู้ 6) จัดให้มีการใช้สื่อเทคโนโลยี และจัดกิจกรรมที่หลากหลายรูปแบบ ส่งเสริมให้มีการทดลอง ปฏิบัติกิจกรรมจริงตามแนวทางการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ 7) ติดตามดูแล ปรับปรุงแก้ไข ระหว่างการดำเนินการเป็นระยะ ๆ

3. การติดตามประเมินผล และรายงาน ประกอบด้วย 1) กำหนดวัตถุประสงค์ เครื่องมือ และระยะเวลาในการติดตาม ประเมินผลตามแนวทางการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ของสถานศึกษา 2) ประเมินผลร่วมกันระหว่างคณะทำงาน ผู้บริการสถานศึกษา ครู นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน 3) นำผลที่ได้รับจากการประเมินมาวิเคราะห์และสรุป จัดทำรายงาน 4) รายงานผลการปฏิบัติงาน ตามแนวทางการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ และนำผลการประเมินมาปรับปรุงเพื่อพัฒนางาน การสนับสนุนการใช้แหล่งเรียนรู้ครั้งต่อไป

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า ในอดีตการศึกษาจากแหล่งความรู้ของนักเรียน จะให้ความสำคัญกับแหล่งความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนและท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็พบปัญหาและอุปสรรคหลายอย่างที่ทำให้ไม่สะดวกในการที่จะไปใช้แหล่งความรู้ในชุมชน อาทิ การติดต่อแหล่งวิชาการชุมชนมีพิธีการมากเกินไป ค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปศึกษาจากแหล่งความรู้ภายนอก เจ้าหน้าที่แหล่งวิชาการไม่ให้ความร่วมมือ ในอดีตครูและผู้บริหารไม่เห็นความสำคัญและไม่เห็นคุณค่าการจัดแหล่งความรู้ในโรงเรียน อาจมีสาเหตุมาจากขาดแคลนงบประมาณค่าใช้จ่าย

ในการดำเนินงาน ขาดแคลนบุคลากรที่จะดำเนินงาน แต่การจัดการศึกษาในยุคปัจจุบัน ครูจะต้องจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญตามแนวทางของการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองจากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ได้ทุกเวลา ทุกสถานที่ ตามความต้องการ ความสนใจ และความถนัดของแต่ละบุคคล เพื่อพัฒนาตนเองให้เต็มตามศักยภาพ เพื่อสามารถนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน ดังนั้น ผู้บริหาร โรงเรียนจึงควรให้ความสำคัญและดำเนินการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ภายในโรงเรียน เพราะถือว่าเป็นแหล่งเรียนรู้ที่อยู่ใกล้ตัวผู้เรียนมากที่สุด ผู้เรียนสะดวกที่จะศึกษาค้นคว้าหาความรู้ได้ด้วยตนเองตลอดเวลา

จากความสำคัญของแหล่งเรียนรู้กับการจัดการศึกษาในยุคปัจจุบันสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จึงมีนโยบายให้โรงเรียนจัดสร้างและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน เพื่อให้ นักเรียนได้มีโอกาสได้เรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ได้อย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพ หากโรงเรียนสามารถจัด และพัฒนาแหล่งเรียนรู้ได้อย่างหลากหลายก็จะทำให้สามารถพัฒนานักเรียนได้เต็มตามศักยภาพ นักเรียนจะมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามคุณลักษณะของหลักสูตรการจัดสร้างและการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนถือเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารงานวิชาการ เนื่องจากการบริหารงานวิชาการ หมายถึง การบริหารกิจกรรมทุกชนิดในโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับการจัดมวลประสบการณ์ให้ผู้เรียนและปรับปรุงการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด

จากแนวคิดของนักวิชาการเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ พอสรุปได้ว่าแนวทางการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ภายในโรงเรียน เป็นวิธีการที่โรงเรียนควรดำเนินการให้เหมาะสมกับสภาพปัญหาและความต้องการของโรงเรียนและควรจัดดำเนินการในส่วนที่สามารถไปใช้ได้จริงอย่างหลากหลายแนวทางก็จะทำให้โรงเรียนประสบความสำเร็จในการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เป็นวิธีการวิจัยเพื่อพัฒนาการเปลี่ยนแปลงชุมชนอย่างยั่งยืน ที่มีอิทธิพลมากกว่าการบังคับหรือการทำตามคำสั่งพัฒนามาจากการวิจัยทางการศึกษาและการวิจัยทางสังคม วิธีการวิจัย ประกอบด้วย การมีส่วนร่วม การให้ผลสะท้อนกลับ การคืนอำนาจให้กับชุมชนและความเป็นอิสระ ในการพัฒนาสถานการณ์ทางสังคมให้ดีขึ้น (Seymour-Rolls & Hughes. 2000 : Online) หรืออีกแนวคิดหนึ่งที่ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกิจกรรมทางสังคมที่ใช้ทรัพยากรของสังคมในการศึกษาจึงเป็น

สมบัติของสังคม ซึ่งกระทำโดยมีความมุ่งหมายที่จะรับใช้สังคม ด้วยเหตุนี้จึงควรคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดที่สังคมจะได้รับ โดยเฉพาะสังคมที่เป็นหน่วยของการศึกษาวิจัยนั้น ๆ

5.1 ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นเทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อแก้ปัญหาหรือพัฒนางานขององค์กร หน่วยงาน หรือชุมชนตามแนวทางที่บุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องซึ่งได้แก่บุคลากร ในองค์กรหรือหน่วยงานนั้น ๆ เข้ามาร่วมในกิจกรรมการวิจัยทุกขั้นตอนตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดกระบวนการวิจัย ซึ่งสอดคล้องกับนักวิชาการดังนี้

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ ซึ่งเปิดกว้าง ด้วยวิธีการกระทำของชุมชนอย่างรอบคอบ เป็นการตอบสนองโอกาสที่ดี การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการวิเคราะห์ วิจัย การให้ข้อมูลย้อนกลับในการรายงานผลการทำกิจกรรมและผลการพัฒนาจากการกระทำทางสังคม (Robin. 1989 : Online)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่ผู้คนจำนวนหนึ่งในองค์กรหรือชุมชน เข้ามาร่วมศึกษาปัญหาโดยกระทำร่วมกันกับนักวิจัย ผ่านกระบวนการวิจัยตั้งแต่ต้นจนกระทั่งเสร็จสิ้นการเสนอผลและการอภิปรายผลการวิจัย เป็นการเริ่มต้นของผู้คนที่อยู่กับปัญหาค้นหาปัญหาที่ตนเองมีอยู่ร่วมกับนักวิชาการ จึงเป็นกระบวนการที่ผู้คนในองค์กรหรือชุมชนมิใช่ผู้ถูกกระทำ แต่เป็นผู้กระทำการที่มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีอำนาจร่วมกันในการวิจัย (Whyte. 1991 : 20)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการทางประชาธิปไตยอย่างหนึ่ง ที่บุคคลจำนวนหนึ่งนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยและการลงมือกระทำด้วยตนเองมาปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงสังคมของตน (พันธุ์ทิพย์ รามสูต. 2540 : 31)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่น่าจะสะท้อนความจริงที่มีความแตกต่างหลากหลาย ซับซ้อน โดยไม่มีรูปแบบตายตัว ไม่มีสูตรสำเร็จ แต่ต้องมีวิถีวิทยาที่เปิดกว้าง-ยืดหยุ่น และความลงตัวอยู่ที่สถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นวิธีการที่กระทำร่วมกันโดยนักวิจัย /นักพัฒนาและผู้ปฏิบัติ ผสมผสานทฤษฎีและแนวคิดที่ต่างกันของนักวิจัยและนักพัฒนา ให้สอดคล้องกับเงื่อนไขที่เป็นไปได้ในการปฏิบัติของผู้ที่ปฏิบัติหรือผู้ดำเนินงาน (ชาวบ้าน) ที่เริ่มจากผู้ที่รอบรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตของพวกเขาเป็นประสบการณ์ที่มีคุณค่าต่อการพัฒนาความรู้และทักษะในการปฏิบัติ เป็นวิธีการที่มีอยู่แล้วในมือของพวกเขาที่จะนำมาพัฒนาตนเองให้ก้าวหน้าได้ (สิทธิณัฐ ประพุทธรณิศาร. 2546 : 39)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หมายถึง การวิจัยเพื่อการพัฒนาที่รวมการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม (Participatory research) กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) เข้าด้วยกัน และเป็นเครื่องมือในการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยคณะนักวิจัย ชุมชน และแกนนำชาวบ้าน มีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอน ตั้งแต่การศึกษาชุมชน การวิเคราะห์ปัญหา การหาแนวทางในการแก้ปัญหา ตลอดจนการดำเนินงานและติดตามประเมินผล เพื่อให้ผลการวิจัยนำไปสู่การปฏิบัติได้จริงในการพัฒนา (ชอบ เข้มกลัด และโกวิทย์ พวงงาม. 2547 : 3-4)

สรุป การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการทางประชาธิปไตยอย่างหนึ่งที่สะท้อนความจริง ไม่มีรูปแบบตายตัวในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนแต่ต้องมีวิธีการที่เปิดกว้าง และความลงตัวอยู่ที่สถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยการกระทำร่วมกันของนักวิจัย นักพัฒนา และผู้ปฏิบัติในการวิจัยทุกขั้นตอน ให้สอดคล้องกับเงื่อนไขที่เป็นไปได้ในการปฏิบัติของผู้ปฏิบัติ เพื่อให้ผลการวิจัยนำไปสู่การปฏิบัติได้จริงในการพัฒนา

5.2 หลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยจะเป็นไปตามจุดมุ่งหมายผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยควรเข้าใจหลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมซึ่งมีหลักการสำคัญ 3 ประการคือ สิทธิฉันทู ประพุทธนิตินสาร. (2546 : 39-42)

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาและแสวงหองค์ความรู้ ตั้งแต่การคิด การวางแผน การปฏิบัติตามแผน การประเมินผลและการได้ประโยชน์การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมต้องมีทั้งวิธีคิดและแนวปฏิบัติที่ละเอียดอ่อน มีความยืดหยุ่น
2. จำเป็นต้องมีการกระทำเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ซึ่งต่างจากการวิจัยทั่วไป การวิจัยมีการเชื่อมต่อระหว่างองค์ความรู้กับปฏิบัติการ เป็นกระบวนการเรียนรู้ของคนที่ต้องการ แก้ปัญหา หรือต้องการพัฒนาแบบคิดไปทำไป และสร้างศักยภาพให้กับคนที่อยู่กับปัญหา
3. เป็นกระบวนการเรียนรู้จากการทบทวนวรรณกรรม เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของทั้ง 3 ฝ่าย คือ นักวิจัย นักพัฒนาและผู้ปฏิบัติหรือผู้อยู่กับปัญหา ผ่านการวิเคราะห์ปัญหา การวางแผน การปฏิบัติการ และการติดตามผล เป้าหมายหลักอยู่ที่ “ขีดความสามารถในการเรียนรู้และแก้ปัญหา” ของผู้อยู่กับปัญหา

5.3 ขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการแสวงหาแนวทางแก้ปัญหาในการศึกษาชุมชน เน้นการศึกษาปัญหาเพื่อวิเคราะห์ปัญหา วิเคราะห์ทรัพยากรในท้องถิ่น มาช่วยในการแก้ปัญหา ก่อนทำวิจัยต้องมีการเตรียมชุมชนให้มีความพร้อมในการวิจัย ผู้วิจัยต้องสร้างสัมพันธภาพที่ดี ซึ่ง

จะส่งผลให้ได้ข้อมูลในการคัดเลือกชุมชนและเตรียมทีมวิจัยให้พร้อมในการทำวิจัยร่วมกัน ในการวิจัยครั้งนี้ใช้การวิจัยประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ ทิวาร์กซ์ เสรีภาพ. (2546 : ออนไลน์)

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการ เมื่อทั้ง 3 ฝ่าย คือ นักวิจัย นักพัฒนา และผู้ปฏิบัติสร้างสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน แล้วร่วมกันศึกษาวิเคราะห์ปัญหาและสาเหตุปัญหาในชุมชน กำหนดทางเลือกในการพัฒนา หรือแก้ปัญหาตามความจำเป็นก่อนหลังของสภาพความรีบด่วนและทรัพยากรที่มีอยู่

ขั้นตอนที่ 2 วางแผน จัดทำแผนหรือโครงการให้เป็นระบบ ข้อมูล ความคิดเห็นจากชุมชนเป็นระยะ ๆ เพื่อประกอบการวางแผนอย่างรัดกุม เช่น ความเชื่อของชาวบ้านในส่วนที่เกี่ยวกับปัญหา ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนในชุมชน นักวิจัยมีส่วนด้านข้อมูลทางวิชาการและแนวทางแก้ปัญหา

ขั้นตอนที่ 3 ทดลองปฏิบัติตามแผน ทดลองนำแผนที่จัดทำไปทดลองใช้แก้ปัญหาชุมชน อาจเป็นฝ่ายปฏิบัติตามแนวทางที่นักพัฒนาจัดขึ้น นักวิจัยเป็นฝ่ายกำหนดแบบแผนหรือรูปแบบการวิจัย ขณะทดลองมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลเพื่อประเมินปรับเปลี่ยนแผนให้บังเกิดประสิทธิภาพสูงสุด

ขั้นตอนที่ 4 ประเมินผล เมื่อทดลองเสร็จสิ้นตามระยะเวลา ผู้มีส่วนร่วม ร่วมกันวิเคราะห์ ประเมินภาพสรุปของการดำเนินงาน บุคลากร งบประมาณ ระยะเวลา วัสดุอุปกรณ์ ความพึงพอใจ

5.4 เทคนิคที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยผู้วิจัยควรเตรียมตัวในเรื่องของเทคนิคและเครื่องมือที่จะใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล วิธีที่ใช้กันอยู่ทั่วไปมี การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การระดมสมอง ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วม

การสังเกต หมายถึง การเฝ้าดูสิ่งที่เกิดขึ้นหรือปรากฏขึ้นอย่างเอาใจใส่และกำหนดไว้อย่างมีระเบียบวิธี เพื่อวิเคราะห์หรือหาความสัมพันธ์ของสิ่งที่เกิดขึ้นกับสิ่งอื่น (สุภางค์ จันทวานิช. 2542 : 45)

การสัมภาษณ์ หมายถึง วิธีการศึกษาค้นคว้าที่ใช้กันทั่วไป เป็นรูปแบบของปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ถามกับผู้ตอบภายใต้กฎเกณฑ์มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมข้อมูล ลักษณะสำคัญของการสัมภาษณ์ คือ มีความยืดหยุ่น ผู้สัมภาษณ์มีโอกาสอธิบายขยายความหรือซักถามเพิ่มเติม ติดต่อกัน เพื่อให้ผู้ตอบเข้าใจจุดประสงค์ของผู้สัมภาษณ์ ทั้งยังสามารถเปลี่ยนสถานการณ์หรือหาทางวกกลับเมื่อผู้พูดตอบไม่ตรงคำถาม และสามารถสังเกตพฤติกรรมต่าง ๆ ของผู้ตอบได้ ผู้สัมภาษณ์มีโอกาส

สังเกตสีหน้าท่าทาง ความรู้สึกปฏิกิริยาที่ซ่อนเร้นไว้ในใจที่แสดงออกมาในขณะพูดและไม่พูด (สุภางค์ จันทวานิช. 2542 : 74-75)

การสนทนากลุ่ม หมายถึง การสนทนากันระหว่างผู้วิจัยกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่สามารถตอบประเด็นคำถามที่ผู้วิจัยสนใจศึกษาได้ดีที่สุด สามารถตอบประเด็นได้อย่างเป็นเหตุเป็นผล กลุ่มมีขนาด 7 – 8 คน เป็นกลุ่มที่มีลักษณะการตอบโต้ได้ดีที่สุด การดำเนินการผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการ กำหนดประเด็นที่จะสนทนา ตั้งคำถาม ให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการวิจัย เพื่อให้การสนทนาดำเนินไปอย่างราบรื่นอยู่ในกรอบของการวิจัย และเตรียมทีมงานสนทนาซึ่งประกอบด้วยผู้จัดบันทึก 1 คน ผู้บันทึกเทป 1 คน ใช้เวลาในการสนทนาไม่เกิน 3 ชั่วโมง (วาริ เกิดคำ. 2542 : 173 –182 ; Ferguson. 2000 : 199-203 ; Monette, Sullivan & Dejong. 1998 : 184-186)

การระดมสมอง (Brain storming) หมายถึง วิธีแสวงหาความคิดจากคนหลาย ๆ คน เพื่อหาสาเหตุและวิธีการแก้ไขปัญหาที่ถูกต้องเหมาะสมต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งให้มากที่สุดภายในเวลาจำกัด จำนวนสมาชิกที่ร่วมระดมสมองจะมีประสิทธิภาพมากที่สุดควรอยู่ระหว่าง 4 ถึง 9 คน จุดเน้นของการระดมสมอง ทุกคนมีเสรีภาพในการในการที่จะแสดงความคิดเห็น ความคิดเห็นขณะที่กำลังระดมสมอง ต้องไม่ถูกประเมิน ห้ามวิพากษ์วิจารณ์ หรือ แสดงความคิดเห็นหักล้าง เน้นปริมาณความคิดเห็นมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เน้นการสร้างความคิดโดยเชื่อมโยงความคิดของเพื่อนในกลุ่มแล้วเพิ่มเติมขยายเป็นความคิดใหม่ของตนเอง การเตรียมการต้องกำหนดเป้าหมายให้กระชับเฉพาะเจาะจง กำหนดกลุ่ม จำนวนสมาชิก มีใครบ้าง ใครทำหน้าที่เขียนความคิดและนำแผ่นการ์ดไปติดต้องให้มองเห็นให้ชัดเจน กำหนดเวลาต้องเหมาะสม เวลาจะช่วยสร้างความกดดันในการเร่งทำงานอย่างเต็มที่ (สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ. 2549 : ออนไลน์ ; ประสิทธิ์ เทียวศรี. 2549 : ออนไลน์)

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

6.1 งานวิจัยในประเทศ

นักวิชาการและนักวิจัยหลายท่านได้รายงานผลการวิจัยและเสนอแนะแนวทางการนำแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นมาใช้ในการบริหารงานวิชาการ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยในการนำแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นมาใช้ในการบริหารงานวิชาการ ไว้ดังนี้

ทัศนีย์ เบญจศิริรักษ์ (2534 : บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง การใช้ทรัพยากรท้องถิ่นในงานวิชาการในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า ปัญหา ในการใช้ทรัพยากรบุคคลที่โรงเรียนส่วนใหญ่ประสบปัญหาด้านการใช้ทรัพยากรท้องถิ่น

คือ โรงเรียนขาดข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งทรัพยากรท้องถิ่นและการวางแผนการใช้ให้สอดคล้องกับระยะเวลา

ดิเรก แจ่มสุริยา (2536 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง สภาพการใช้ทรัพยากรในชุมชนในการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสุราษฎร์ธานี ผลการวิจัยพบว่า โรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสุราษฎร์ธานีใช้ทรัพยากรในชุมชนเพื่อการบริหารงานวิชาการ พบว่า ปัญหาและอุปสรรคในการใช้ทรัพยากรส่วนใหญ่ที่ประสบ คือ เวลาว่างของทรัพยากรบุคคลมีน้อย ระยะทางอยู่ไกล ทรัพยากรมีปริมาณน้อย และขาดการอนุรักษ์ ปัญหาในการดำเนินการ ได้แก่ ขาดงบประมาณ ความไม่ปลอดภัย และขาดข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งทรัพยากรในชุมชน

สำลี เก่งทอง (2544 : 161) ทำการวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้กับคุณลักษณะการเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ของนักเรียน ในโรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 5 ผลการวิเคราะห์หาลำดับความสำคัญเกี่ยวกับปัญหาและแนวทางแก้ไข การดำเนินการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา สาขาของปัญหาและอุปสรรคเกิดจากโรงเรียนขาดความพร้อมในด้านการดำเนินงานหลายๆ ประการ ได้แก่ งบประมาณไม่เพียงพอขาดการประชาสัมพันธ์และประสานความร่วมมือจากชุมชนข้อมูลสารสนเทศของโรงเรียนมีน้อยหรือไม่เป็นปัจจุบัน นโยบาย เป้าหมาย การวางแผนและการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของบุคลากรไม่ชัดเจน บุคลากรไม่มีความรู้ ความสามารถเฉพาะด้าน ไม่มีระบบติดตาม ตรวจสอบอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง นักเรียนไม่เห็นคุณค่าของแหล่งเรียนรู้ ครูไม่เปลี่ยนพฤติกรรมการสอน ตลอดจนผู้บริหารไม่เห็นความสำคัญในการดำเนินงานด้านแหล่งเรียนรู้

ปรีชา มาละวรรณโณ (2546 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดกลาง สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดขอนแก่น พบว่า สภาพการจัดแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนด้านวิชาการ อยู่ในระดับพอใช้ ด้านสนับสนุนและส่งเสริมวิชาการมีการจัดอยู่ในระดับพอใช้ มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง และมีความต้องการอยู่ในระดับมาก

นริศร์ จับจิตต์ (2545 : 71-74) ได้ทำการวิจัยการศึกษาการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของนักเรียนในโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผลการวิจัย พบว่า ในภาพรวมโรงเรียนแต่ละขนาดมีการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของนักเรียนในด้านการจัดสภาพแวดล้อมที่สะอาด เป็นระเบียบ ปลอดภัยอยู่ในระดับมาก การจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของนักเรียนในด้านการจัดระบบป้องกันในสถานศึกษา

ปลอดภัยสิ่งเสพติด อาชญากรรม และอบายมุขอยู่ในระดับมาก การจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของนักเรียนในด้านการจัดสภาพแวดล้อมภายนอกห้องเรียนที่เอื้อต่อการเรียนรู้ในระดับมาก และการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของนักเรียนในด้านการจัดสภาพแวดล้อมภายในห้องเรียนที่เอื้อต่อการเรียนรู้ในระดับมาก

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต 2 (2546 : 60-71) ได้ทำการวิจัยการศึกษาสภาพการปฏิบัติงานของสถานศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต 2 พบว่า ปัญหาและอุปสรรคด้านวิชาการ 3 ลำดับแรก ได้แก่ ปัญหาครูไม่ครบชั้น หรือวิชาเอกไม่ตรงวิชา ขาดแหล่งเรียนรู้ แหล่งสืบค้น และการนำหลักสูตรสู่การปฏิบัติล่าช้า และจากการศึกษาการใช้ห้องสนับสนุนการเรียนการสอน พบว่า สถานศึกษาส่วนใหญ่ใช้ห้องสมุดเป็นห้องสนับสนุนการเรียนการสอน รองลงมาห้องพยาบาล ห้องวิทยาศาสตร์ ห้องคอมพิวเตอร์ ห้องปฏิบัติการทางภาษา ห้องส่งเสริมจริยธรรมตามลำดับ และจากการศึกษาสภาพการปฏิบัติงานด้านวิชาการ พบว่า สถานศึกษามีการปฏิบัติงานวิชาการในภาพรวมโดยเฉลี่ยในระดับมาก รายการที่มีการปฏิบัติมากที่สุด คือการระบुकุณลักษณะที่ต้องการส่งเสริม คือ การเป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข รองลงมาได้แก่มีกิจกรรมให้นักเรียนเลือกสร้างชิ้นงาน ตามความสนใจ และมีสื่อให้นักเรียนได้แสวงหาความรู้ด้วยตนเอง โดยใช้แหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย หรือวิชาการที่หลากหลาย

6.2 งานวิจัยต่างประเทศ

อินโดรีเยนโต (Indriyanto. 1993 : 3418-A) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาอิทธิพลของแหล่งเรียนรู้ในบ้านกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชนที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนระดับประถมศึกษาในประเทศอินโดนีเซีย ผลการวิจัยพบว่า ในระหว่างตัวแปรบ้านและแหล่งเรียนรู้ในชุมชนมีอิทธิพลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน เพราะผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการเรียนการสอน ทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาวิทยาศาสตร์สูงขึ้น เมื่อเทียบกับแหล่งชุมชนใดก็ตามที่ได้รับความร่วมมือจากบ้านและชุมชนน้อย ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก็มีแนวโน้มต่ำลง

ดัชเชสเทล (Duchastel. 1994 : 225-A) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การออกแบบการเรียนรู้สิ่งแวดล้อม ผลการศึกษาพบว่า การออกแบบการเรียนรู้น่าจะได้รับพิจารณาเป็นทางเลือกหนึ่งในการเรียนรู้สิ่งแวดล้อม และเป็นการสนับสนุนทำให้การเรียนรู้ง่ายขึ้น

มัลลิน (Mullins. 1999 : 2431-A) ได้ทำการศึกษาผลกระทบที่มีต่อครูและนักเรียนจากการไปศึกษานอกสถานที่โดยใช้พิพิธภัณฑ์ทางธรรมชาติ ผลการศึกษาพบว่า การไปศึกษานอกสถานที่ ทำให้อุครูและนักเรียนมีชีวิตใหม่และเกิดแรงจูงใจ สำหรับอุปสรรคของการจัดการศึกษา

นอกสถานที่ คือ ครูผู้สอนจะปิดกั้นตนเอง เพราะกลัวการพานักเรียนไปนอกสถานที่และเขาเชื่อว่างานวิจัยเป็นแบบอย่างของการจัดการศึกษานอกสถานที่โดยใช้พิพิธภัณฑ์ทางธรรมชาติต่อไป

7. สรุปแนวคิดแนวทางการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ ในสถานศึกษาขนาดเล็ก

แหล่งเรียนรู้ หรือ แหล่งความรู้ หรือแหล่งวิทยาการ หรือแหล่งความรู้ในโรงเรียน ในชุมชน และท้องถิ่น ต่างก็มีความมุ่งหมายเหมือนกัน เพียงแต่ใช้ชื่อเรียกต่างกันออกไป ซึ่งก็หมายถึง สิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ได้แก่ บุคคล สถานที่ สถาบันต่าง ๆ สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และกิจกรรมต่าง ๆ ในท้องถิ่นที่ผู้เรียนได้มีโอกาสศึกษาค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง จากแหล่งความรู้ต่าง ๆ โดยประสบการณ์ตรงและได้ความรู้ใหม่ ๆ ที่มีคุณค่าสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้แต่ละยุทธศาสตร์อาจมีความสัมพันธ์กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพัฒนาบุคลากรมีเป้าหมายสำคัญให้บุคคลสามารถจัดสร้างหรือปรับปรุงพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้อยู่ในสภาพที่ใช้ประโยชน์คุ้มค่า สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ ในขณะเดียวกัน มุ่งหวังให้ทั้งผู้สอนและผู้เรียน ได้ร่วมกันออกแบบพัฒนา กิจกรรมที่จะใช้เพื่อการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนได้มีโอกาสสร้างความรู้ได้ด้วยตนเอง เป็นสำคัญ

ตามทิศทางแห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ผู้เรียนเป็นเป้าหมายที่สำคัญของการจัดการศึกษา ทุกฝ่ายทั้งบิดา มารดา ผู้ปกครอง ครู อาจารย์ ผู้บริหารทั้งภาครัฐ และเอกชน ต้องร่วมกันจัดการเรียนรู้แก่ผู้เรียน ให้ผู้เรียนมีพัฒนาการที่สมบูรณ์และสมดุล ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สติปัญญา และอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข รวมทั้งมีความรู้ความสามารถ เจตคติและค่านิยมที่จะพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

กล่าวโดยสรุป การใช้แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นและโรงเรียนรวมทั้งบรรยากาศสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้และเกิดบรรยากาศการเรียนรู้ เป็นเรื่องที่บุคลากรในโรงเรียน ผู้บริหาร ครูอาจารย์ นักการศึกษา นักเรียนและชุมชนต้องตระหนัก เห็นคุณค่า และร่วมกันสร้างสรรค์ พัฒนาบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่เกิดประโยชน์ต่อการเรียนรู้ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความพร้อมและความเหมาะสมของหน่วยงาน โดยเฉพาะโรงเรียนขนาดเล็กที่มีขีดจำกัดในการปฏิบัติงานระดับใด และขึ้นอยู่กับปัจจัยองค์ประกอบอื่น ๆ รวมทั้งความสามารถในการบริหารจัดการของหน่วยงาน

ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า แนวคิด หลักการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เกี่ยวกับการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ ซึ่งผู้วิจัยได้จัดทำสรุปตารางสังเคราะห์ เพื่อเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยตามสภาพและความเหมาะสมกับสถานศึกษาขนาดเล็กได้ 3 ขั้นตอน คือ

1. การวางแผนแนวทางการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้
2. การดำเนินงานและเก็บรวบรวมข้อมูลการส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้
3. การติดตามประเมินผล และรายงาน